
POZITIVNE IN NEGATIVNE TRADICIJE IZ PREDZGODOVINE SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

Ob osemdesetletnici

Jože Hudales

59

IZVLEČEK

Avtor poskuša z analizo najpomembnejših tekstov muzejskih sodelavcev kranjskega deželnege muzeja razkriti konceptualni in institucionalni položaj etnologije v tem muzeju v 19. in začetku 20. stoletja. Hkrati s primerjavo razvoja v drugih slovenskih in evropskih muzejih tega časa skuša natančneje opredeliti značaj »negativnih tradicij« kranjskega deželnege muzeja, ki jih je ob svoji osamosvojitvi leta 1923 podedoval tudi etnografski muzej.

Ključne besede: Slovenija, muzeji, zgodovina, etnografija, etnologija, antropologija, identiteta

ABSTRACT

In his analysis of the most significant texts written by staff members of the Carniolan Provincial Museum the author attempts to establish the conceptual and institutional position of ethnology in this museum in the 19th and the early 20th centuries. Comparing the development in other Slovene and European museum, he tries to accurately define the nature of the Carniolan Provincial Museum's "negative traditions", which the Ethnographic Museum inherited when it became an independent institution in 1923.

Key words: Slovenia, museums, history, ethnography, ethnology, anthropology, identity

V najpomembnejši literaturi o razvoju slovenskega etnografskega muzeja je bilo prvič govora o »negativnih tradicijah« v razvoju institucije pri Borisu Orlu, ko se je oziral na dosežke etnografskega muzeja po četrtoletju njegovega razvoja. Natančneje: v prvem obsežnejšem poročilu o delu muzeja (Orel 1948a: 107–120) je Orel obračunal s četrtoletno tradicijo muzeja, ki se od ustanovitve leta 1923 do leta 1948 ni mogel dovolj »izpopolniti in razmahniti«. Orel je sicer menil, da so bili objektivni razlogi zato povezani s pomanjkanjem lastnih prostorov, a obstajali so tudi drugi, le deloma opravičljivi razlogi. Predvsem je etnografski muzej po Orlovem mnenju »vse preveč obtičal v negativni tradiciji etnografskega oddelka bivšega Kranjskega deželnege muzeja« (prav tam 107). Njegova analiza dela dotedanega muzeja je nato predvsem razkrila predvsem »silno površno in skrajno pomanjkljivo inventariziranje« muzejskih predmetov, ki se je nadaljevalo tudi ob

pridobitvah muzeja po letu 1923. Šele kustos dr. Franc Kos je vzorno vodil muzejske inventarne knjige (prav tam 109–110).

60 Poleg »skrajno površnega pojmovanja etnografsko-muzejskega dela« pa je Orel svojim predhodnikom očital še pomanjkanje pregleda nad muzejskim fondom, nenačrtnost zbiralne politike in odvisnost od slučajnih nakupov in daril (prav tam 111). Vse to je privedlo do izjemnih nesorazmerij v muzejskem fondu, kjer je bilo več kot 76 % predmetov kranjske provenience, več kot 13 % jih je bilo iz različnih neevropskih dežel, blizu 4 % pa jih je izviralo iz različnih jugoslovanskih dežel in prav toliko iz vseh ostalih slovenskih dežel (Koroška, Štajerska, Prekmurje), medtem ko predmetov iz Slovenskega Primorja z Istro in Beneške Slovenije skoraj ni bilo. Prav tako neizenačen je bil muzejski predmetni fond iz vsebinskih vidikov; skoraj polovica muzejskih predmetov je sodila v tekstilno zbirko, petina v zbirko ljudske umetnosti, drugih predmetov materialne kulture pa v zbirkah etnografskega muzeja leta 1945 skorajda ni bilo.

Na osnovi te kritične analize je Orel opustil »v naši etnografiji in folklori običajni individualni način terenskega dela, zavoljo katerega smo tako zaostali ...« (Orel 1948: 7) in zastavil sistematično muzejsko delo s kolektivnim terenskim delom, ki ga je razširil na »celo vrsto poglavij in vprašanj iz našega ljudskega življenja, ki jih nismo niti načeli, nikor šele obdelali.« (Prav tam: 6). Pri tem posebej poudarimo, da je bilo za Orla nerešeno vprašanje muzejskih prostorov sicer pomembno, vendar ne usodno in odločilno za bodoči razvoj institucije; pomembnejše se mu je zdelo zastaviti in opraviti sistematično terensko, raziskovalno in zbiralno delo muzeja. Zato se zdi, da je tudi danes – pol stoletja kasneje – po vzgledu Orlovega kritično ubranega pisanja neproduktivno razmišljati predvsem o uspehih SEM v tem dolgem obdobju. Le dovolj kritične analize muzeološko-etnoloških konceptov, ki so se pojavljali v razvoju muzeja, in upoštevanje sočasnega razvoja pri nas in v Evropi prinašajo nove uvide in spodbude za razvoj. Tovrstnih (muzeoloških) premislekov pa je celo v zadnjem obdobju razvoja SEM, ko se je muzejska misel v primerjavi z obdobji pred 1980 že močno razvila, (pre)malo.

Ob osemdesetletnici muzeja je institucija pred svojo najpomembnejšo prelomnico. Od leta 1996 dalje Slovenski etnografski muzej razpolaga z lastnim prostorom, ki je primeren in ustrezen za delo institucije in že čez leto ali dve bo zares lahko polno zaživel svoje davne sanje – v ustreznih, dovolj velikih in predvsem lastnih razstavnih prostorih. Priložnost postaviti veliko muzejsko postavitev povsem na novo, v novih prostorih (tudi če bo denarja premalo!) je priložnost, ki jo v svojem delovnem veku ne doživi vsak muzejski delavec. Današnje vodstvo in sodelavci SEM pa najbrž ne bodo imeli več priložnosti začeti tako na začetku. Obletnica je predvsem zato čas za prevetritev najstarejših, starih in manj starih, pa tudi novejših in najnovejših konceptov (predvsem razstavnih) – tudi v luči celotne njegove »pozitivne in negativne tradicije«.

Žal mi je zaradi obilnega zbranega gradiva za vprašanja razvoja sodobnih (evropskih in domačih) muzejev v 20. stoletju zmanjkalo časa za predstavitev teh tradicij v času po ustanovitvi samostojnega etnografskega muzeja leta 1923. Kljub

temu upam, da ob osemdesetletnici, ki bo prelomna predvsem zaradi priprave prve celovite in kompleksne stalne razstave, ta nekoliko širši in nekoliko kritični pogled na »tradicije SEM« ne bodo čisto odveč.

Predzgodovina etnografskega muzeja

Predzgodovina etnografskega muzeja sega daleč pred čase njegove ustanovitve leta 1923; zagotovo pa v čas ustanovitve Kranjskega deželnega muzeja leta 1821 oziroma vsaj v leto 1836, ko so v muzeju prejeli veliko »etnografsko zbirko« Ireneja Friderika Barage. Ob natančnejšem poznavanju razvoja muzejskih zbirk na slovenskih tleh bo najbrž mogoče izbrskati še mnogo starejše drobce, ki se nanašajo na etnološko problematiko in etnološke predmete v različnih plemiških, cerkvenih in drugih zbirkah, ki so bile predhodnice muzejev. Drugod namreč za začetke muzejske antropologije in etnologije pogosto velja prinašanje »artefaktov iz eksotičnih krajev», ki ima v zahodnih državah že zelo dolgo tradicijo in je segalo celo v čas renesanse in dobo velikih odkritij ter razvoja humanističnih znanosti, ko sta radovednost in zanimanje za nenavadnosti močno narasli. Tovrstna etnološka in antropološka tematika in artefakti so predstavljali enega izmed temeljev t. i. Kunst und Wunderkammern oz. Cabinet of curiosities, iz katerih so v 18. stoletju nastajali prvi javni muzeji (Barfield 2000: 332–33).

Tudi pri nas je bilo nekaj takih renesančnih zbirk, čeprav poznamo le njihove skromne sledi. Zbirke same pa so očitno propadle v času turških vpadov »bodisi, da so bile plen roparjev ali pa so jih pretopili in zamenjali za orožje v obdobju obrambe« (Petru 1971: 12). Nekatere naše zbirke pa so že tedaj odhajale na tuje; tako je leta 1590 nadvojvoda Ferdinand Tirolski pridobil za svojo »Wunderkammer« zbirko rimskih novcev odkritih na Hrušici pri Colu. Vsekakor zaradi izginjanja teh zbirk deleža etnoloških artefaktov v njih najbrž nikoli ne bomo mogli zanesljivo dognati (prav tam).

Zelo verjetno bi »etnološke artefakte« našli stoletje kasneje v velikih in bogatih zbirkah Janeza Vajkarda Valvazorja, ki jih tudi ne poznamo v celoti (Radics 1910: 97–104). Valvazorjev zapis: »... gola vedečnost me je vodila ne le po Evropi, ampak nekaj let celo po Afriki daleč naokoli, da sem se gnal za prirodnimi znanostmi ...« (Rupel, 1969, 496) nakazuje, da je na teh potovanjih začel nastajati naravoslovni del zbirke, najbrž pa tudi njegova izjemna zbirka bakrorezov. Zagotovo pa se v maniri svojega časa in v skladu s svojimi interesi, ki jih je izkazoval v svojih delih, ni odrekal zbiranju eksotičnih zanimivosti in posebnosti, ne doma in ne na tujem. Sicer pa je iz njegovega življenjepisa razvidno, da so Valvazorjeva potovanja, ki za tedanje plemiče niso bila nenavadna, trajala precej več kot desetletje; od 1659 do 1672. Osemnajstletnega Valvazorja so najprej vodila po Nemškem, nato pa z izjemo udeležbe v vojnah proti Turkom, še v Italijo, Afriko in nazadnje v Francijo (prav tam 495). Ko se je kasneje ustalil na svojem gradu Bogenšperk, pa je »zanesljiv korak svojega konja, s pištolo v toku in s psom« (Radics 1910: 92) usmerjal na številna študijska popotovanja po Kranjski (samo na Jesenicah je bil več kot tridesetkrat!), toda zavil je tudi na Štajersko, Koroško, Hrvaško, v Istro itd. (Radics 1910: 91–92, Horvat 1994: 17–18, Rupel 1969: 496).

Jasna Horvat zato meni, da je bila Valvazorjeva zbirka na Bogenšperku »značilna za tedanje stopnjo zbirateljstva, kjer je lastnik polihistoriko združeval eksponate z vseh mogočih področij in vsakovrstne redkosti in posebnosti« (Horvat 1994: 18). V opisih Valvazorjevih zbirk sicer nihče ne omenja etnoloških artefaktov, toda ob njegovem polihistoriskem zanimanju in prepričanju, da domovino predstavljajo »narava z vsemi posebnostmi in nenavadnimi pojavi in preprosti ljudje s svojim načinom življenja« (Rogelj–Škafar 1989: 10), bi bilo nenavadno, če se v njegovi zbirki ne bi znašli tudi zanimivi predmeti iz življenja ljudi, s katerimi se je srečeval na študijskih poteh po tujini in raziskovalnih poteh po Kranjskem in sosednjih deželah.

62

Sicer pa je v pregledih začetkov etnografskega muzeja pri nas najpogosteje omenjena razsvetljenska pobuda za ustanovitev muzeja, ki je bila zastavljena precej bolj etnološko kot kasnejša realizacija pobude v Kranjskem deželnem muzeju (Kremenšek 1985: 69, Rogelj–Škafar 1993: 5). Pravzaprav so med razsvetljenci, ki so večinoma sodili v krog Žige Zoisa, nastale tri različne pobude; za ustanovitev kranjskega deželnega muzeja, zasnovanega na Valvasorjevem topografsko-zgodovinskem delu, za ustanovitev »narodnega muzeja, oprta na Popovičeva in Vodnikova zgodovinska izvajanja« in nazadnje pobuda za »ilirski muzej« iz leta 1809, ki je slonela na zgodovinskem delu A. T. Linhartarja. Za poslednjo pobudo – »muzej Ilirika z južnoslovanskim delovnim področjem« je leta 1809 okrajni logar v Stični H. Stratil (po rodu Slovak) celo pripravil osnutek, ki so ga deželni stanovi sprejeli, cesar pa odobril. Zamisel je zaradi francoske zasedbe ostala neuresničena, žal pa se je v drugi polovici 19. stoletja izgubil tudi dokument – osnutek, ki je bil leta 1857 še v arhivu Kmetijske družbe (Petru 1971: 11). Kakšno mesto bi v nameravanem muzeju dobila etnologija brez izginulega osnutka, ni mogoče več soditi. Glede na širok koncept Linhartovega zgodovinopisnega dela, glede na celotno delovanje in na zbrane zbirke nekaterih slovenskih razsvetljencev, zlasti pa Žige Zoisa in Valentina Vodnika, bi z uresničitvijo pobude najbrž »dobili ustanovo, v kateri bi predstavili svojo popolno zgodovino« (prav tam: 27). Etnološka problematika bi v takem muzeju zagotovo imela pomembno vlogo. Leta 1822 je Stratil še enkrat obudil idejo ustanovitve »muzeja Ilirije«, ko je za že ustanovljeni muzej pripravil zasnovo ureditve muzeja in muzejskega društva ob njem. Ker so namesto avstrijske Ilirije potem ponovno oživili deželno ureditev, je ljubljanski muzej s cesarsko odločbo leta 1826 dobil ime Kranjski deželni muzej, pri čemer so posebej vztrajali na njegovem deželnem konceptu in imenu (Petru 1971: 7–8 in 21). V njem lahko potem iščemo začetke slovenskega etnološkega muzejstva.

Kranjski deželni muzej v Ljubljani

Po načrtu guvernerja in predsednika deželnih stanov Schmidburga naj bi »naš domovinski muzej zajel prvenstveno vsa področja nacionalnega slovstva in narodne ustvarjalnosti. Prav tako naj združi vse, kar je stvarila narava ali človeška pridnost. Shrani naj vse spomine na usodo dežele in zasluge njenih prebivalcev.« (citirano po Petru 1971: 10, 13) Ko je nato Schmidburg našteval področja zanimanja

muzeja med zgodovino, statistiko, prirodoslovjem, tehnologijo ter fiziko in matematiko, etnologije ni posebej omenjal. Med predmeti, ki naj bi ponazorili posamezna področja, pa najdemo pri zgodovini »izrecno etnološko problematiko«, v okviru katere naj bi v muzeju zbirali: »ljudske pripovedi in pravljice, ljudske pesmi in opise navad in šeg, ki so bile v navadi pri Krajncih, tako na primer pri poroki in podobno« (Petru 1971: 14 in Kremenšek 1985: 70).

Prva poročila o zbirkah, ki so bile odprte 15. oktobra 1831, po Kremenškovem mnenju (1985: 70) še niso kazala specifično etnološkega interesa. Vendar je prvi upravitelj muzeja grof Franc von Hochenwart v svojem otvoritvenem govoru navajal oddelek »domovinsko umetno-obrtnega gradiva« (kunstfleisse), ki ga je želel napraviti za neke vrste praktično-izobraževalni inštitut za razstavljanje vseh dosežkov kranjske industrije in obrti. Zbrano gradivo je (zaradi Hochenwartove boleznin in njegovih »številnih opravkov«) do otvoritve le skromno napolnilo tretjo razstavno dvorano muzeja (Hochenwart 1832: 5). V prihodnjih letih je Hochenwart skupaj z muzejskim kustosom Freyerjem precej izpopolnil zbirke; v prvem objavljenem vodniku po muzeju (Hochenwart 1836) navaja kot glavni atrakciji muzeja »skeleton 6 čevljev visokega moža«, ki ga je podaril Faustus Gradischek in skeleton jamskega medveda, ki ga je podaril Hochenwart in ga s prof. anatomije Welzerjem sestavil (prav tam: 12). Celotno okostje je bilo v tedanji Evropi še velika redkost, saj so celo v Parizu hranili le posamezne kosti. Kasneje se obema »atrakcijama« pridružita še dva embrija jelena iz Kroke (Landes-Museum 1838: 11).

S stališča etnologije je bil leta 1836 najpomembnejši Umetno-obrtni oddelek muzeja, ki je bil nameščen že v dveh razstavnih prostorih in se je od leta 1831 do leta 1836 najbolj razširil. V njem bi leta 1836 našli 127 kosov antičnega orožja, več kot 200 zlatih srebrnih in bakrenih novcev, ki so v muzej prišli kot najdbe ob poglobljanju struge Ljubljance. V veliki stekleni omari, ki je »segala od tal do stropa«, je bilo razstavljenih 357 kosov »starin« (antiken) iz bronu, bakra, železa, porcelanu in predmeti »ročne spretnosti novejšega in najnovejšega časa«. Žal za podrobnejše navajanje »starin« in obrtniških dosežkov sodobnosti Hochenwart ni izgubljal časa in besed. Omenja le, da je opisano in še naslednjo omaro (predvidoma s podobno vsebino) podaril kranjski trgovski stan. Tudi v naslednji (četrti) razstavni dvorani je bilo, poleg 17 oljnih slik kranjskih slikarjev, razstavljenih več kot sto različnih železnih, jeklenih in žičnih industrijskih izdelkov in 144 litoželeznih izdelkov iz različnih kranjskih livarn, kemični izdelki itd. Med obrtnimi izdelki, ki so bili razstavljeni v »sedmih belih omarah«, bi našli 127 različnih vrst žebeljev in trideset sitarskih izdelkov, v predale omar pa so namestili še preostale manj atraktivne in manj obdelane minerale ter 1200 kosov novcev iz Rudeževe zbirke (Hochenwart 1836: 13).

V drugem letnem poročilu iz leta 1838 izvemo, da je zunanja podoba muzeja ostala podobna kot prej. Kustos Heinrich Freyer, ki je pripravil poročilo, je v njem navedel nove pridobitve v letih 1837 in 1838. Podobno kot Hochenwart je zelo podrobno navajal novosti v naravoslovnem oddelku muzeja, ki je obsegal: mineraloško, botanično in zoološko zbirko (sesalci, ribe, plazilci, žuželke, črvi, raki, konhilije), ter podrobneje navedel tudi primerke, ki bi jih muzej še moral

pridobiti. Precej manj podrobno je obravnaval »tehnoški oddelek«, saj so bile nove pridobitve v tem oddelku redkejšje. Omenjal pa je industrijsko razstavo v Celovcu (pred 1837), ki je očitno pokazala bogastvo industrijskih produktov Kranjske, vendar izdelki nato niso našli poti v muzej. Poleg tega je Freyer opozoril, da muzejski kuratorij zavrača mnenje, da bi samo »visoko odlični« izdelki prišli v poštev za muzej; po njihovem mnenju sodijo v muzej tudi povsem nepomembni industrijski izdelki – za vsakega po en primerek. Za nekatere večje izdelke naj bi muzej pridobil natančne modele (tudi razstavljljive), npr. za ladjo, kakršne so plule po Savi. S stališča etnologije je mnenje seveda izjemno pomembno in dokazuje, da so v muzeju vendarle podpirali zbiranje predmetov »vsakdanje rabe«, ki bi kasneje zagotovo sodili v etnološke zbirke. Obširnejše omembe novih pridobitev oddelka so redke, med etnološko zanimivimi pa Freyer posebej omenja »staro masivno ključavnico na šifre« ter pastirsko žveglo, ki jo je muzeju podaril Alojz Murgel, okrajni komisar iz Turjaka (Auersberga). Poročilo navaja, da je take žvegle omenjal že Valvasor, uporabljali pa so jih samo v okrajih Ribnica, Kočevje, Turjak in na območju Sneznika (Landes-Museum 1838: 19–21).

Iz popisa bi tako vendarle lahko sodili, da je muzej zbiranje etnografskih vsebin in nastajanje tovrstne zbirke načrtoval in v skromnejšem obsegu tudi uresničeval vse od ustanovitve leta 1821 dalje. Od prve postavitve leta 1831 do izdaje prvega vodnika leta 1836 je zbral že precejšnje število predmetov, ki so bili etnološko zanimivi in povedni. Iz arhiva Narodnega muzeja je razvidno, da se je Hohenwart po otvoritvi leta 1831 posebej vneto posvetil zbiranju »predmetov sodobne obrtne in industrijske proizvodnje« in pozival vse deželne tovarnarje in obrtnike, naj muzeju pošiljajo svoje izdelke (vsaj po en primerek) z ustreznimi podatki; tudi s slovenskim imenom (Žargi 1994: 75). Poleg tega je Hohenwart poskrbel za inventarizacijo muzejskih predmetov in jo od začetka leta 1832 tudi redno objavljaval v Laibacher Zeitung in Ilyrisches Blatt. Prav v slednjem je aprila 1836 med novimi muzejskimi predmeti omenil »zelo star šapelj« ter se neznani darovalki z Gorenjske zahvalil »za ta **prispevek k etnografski zbirki**« (prav tam). Tudi kasneje (1839) je Hohenwart prav ljudske noše uvrstil med najpomembnejše muzealije deželnega muzeja: ko je muzej prejel »figurinice« oblečene v noše iz Bele krajine, je pozval kranjske žene, da za vsak kranjski okraj napravijo miniaturne »manekine« ter tako »rešijo narodne noše« (Mal 1931, cit. po Rogelj-Škafar 1995: 213). Hohenwartovo »spogledovanje« z etnografijo v muzeju pa potrjuje tudi dejstvo, da je prav on leta 1833 preko sestre Amalije zaprosil misijonarja Friderika Barago za »predmete 'divjakov' – avtohtonih prebivalcev Severne Amerike« (Golob 1997: 16).

Primerjave s sočasnimi evropskimi muzejskimi ustanovami kažejo, da je kranjski deželni muzej že v svojih začetkih sodil v vrsto »novih muzejev« tistega časa, za katere je bilo po prepričanju Davida Murraya, avtorja obsežne zgodovine muzejev, značilno predvsem delovanje po »načelih znanstvenih specializacij in klasifikacij«, ki so poskusile množico muzejskih predmetov urediti tako, da bi dajali razumljivo in jasno sliko znanstvenega pogleda na svet (Murray 1904). Tudi

v ljubljanskem muzeju je bilo muzejsko gradivo natančno klasificirano in razvrščeno po za tisti čas ustreznih znanstvenih kriterijih. Po drugi strani pa v njem še najdemo ostanke »predmodernih muzejev«, naslonjenih na tradicijo kabinetov čudes, ki so tudi še v 19. stoletju in kasneje obstajali in so bili pri muzejskih postavitvah še vedno osredotočeni predvsem na obiskovalce; jih poskušali osupniti, vzbuditi presenečenje ipd. (Bennet 1995: 2). Razstavljeni skelet pritlikavca, jamskega medveda in dveh embrijev jelenov pač še vedno nekoliko spominjajo na muzejske principe razstavljanja predmetov, ki so bili prava »zmešnjava redkosti iz sveta narave in človeškega sveta« in izbrani glede na stopnjo odstopanja od vsakdanjega (Murray 1904).

Na tem mestu naj bo samo mimogrede zapisano, da je stroga znanstvenost »novih« muzejev 19. stoletja vodila tudi k njihovi suhoparnosti in dolgočasnosti, zato je razvoj (nekateri) muzeje v zadnjih desetletjih 20. stoletja spet vodil nazaj k poskusom fascinacije obiskovalcev, ki je bila tako značilna za »predmoderne« kabinete čudes. Za Kranjski deželni muzej lahko ugotovimo, da so v njem še celo 19. stoletje, kljub vnemi do znanstveno odgovornega klasificiranja muzejskih predmetov in rastoče specializacije na področju umetnosti, znanosti in narave ter narahlo zaničljivega odnosa do »neznanstvenega značaja muzejev«, razstavljali kar nekaj značilnih artefaktov kabinetov čudes. Za dobre zbirke čudes so namreč veljale zbirke, ki so »začudenemu občinstvu lahko pokazale nekaj velikanskih kosti, mumij, človeške kože in rog enoroga, ki naj bi imel čudežne zdravilne lastnosti« (Murray 1904). V Kranjskem deželnem muzeju bi našli vse našteto, a tudi v Angliji so po letu 1816 muzeji pogosto bili »zbirke enorogov in krokodilov« (prav tam).

Po drugi strani pa seveda ljubljanski muzej predvsem kaže za muzeje 19. stoletja bolj značilno strast do razvrščanja, urejanja, klasificiranja. Prvi veliki klasifikacijski sistemi na področju naravoslovnih znanosti so bili celo precej zgodnejši od ustanovitve muzeja; »Linnéjeva idealna muzejska klasifikacija« je bila znana in uporabljana celo že od leta 1735 dalje. Mnoge muzejske zbirke slovenskih razsvetljencev, ki so pozneje prišle v kranjski deželni muzej, pa so bile urejene po tej klasifikaciji, že ko so prišle v muzej (Kidrič 1929: 190–191).

V zvezi s »starinoslovnimi« predmeti so uporabne znanstvene klasifikacije tudi segale v čas pred ustanovitvijo kranjskega deželnega muzeja, a je bila njihova uporaba v muzejih precej kasnejša. Tako bi že uporaba Linhartovega ali Hacquetovega koncepta obravnavanja etnoloških vsebin močno izboljšala in »modernizirala« položaj etnologije v muzeju. Še bolj to velja za vzore, kakršne bi lahko našli v Statutu Historičnega društva za Notranjo Avstrijo leta 1843, katerega član je bilo istega leta ustanovljeno Historično društvo za Kranjsko. Društvo je svojim članom v 22. členu nalagalo »raziskovanje, zbiranje in skrbno ohranjanje raznega gradiva« v muzejskih zbirkah starin, knjižnicah in arhivih v Celovcu, Gradcu in Ljubljani. Ob naštevanju arhivskega in drugega zgodovinopisnega gradiva so za etnologijo zanimivi predvsem »posnetki vseh noš, obleke vseh stanov (plemstva, duhovščine, vojakov, redovnikov, meščanov in kmetov)«. Poleg tega naj bi člani društva posebno pozornost posvečali ustnemu izročilu (10. člen statuta), zapisovali

vse pripovedke, pravljice, posvetne in religiozne pesmi, zraven pa še beležili (15. člen) značajske značilnosti prebivalstva dežele, njegove glavne strasti, mnenja, značilnosti in poteke deželnih in krajevnih praznikov, najljubših zabav in veselic, iger, šeg in navad, posebej ob krstu, poroki, pogrebih, cerkvenih proščenjih, narodnih praznikih in zapisovali zbirke pregovorov, praznovernih pogledov, prerokovanj, mnenj iz ljudskega življenja med poljedelci, pastiriji, lovci, rudarji, železarji. Zbirali naj bi podatke o tovarnah, manufakturah, trgovini in prometu, obrti in industriji, o letnih in tedenskih sejmih, cenah industrijskih izdelkov, delavskih plačah, luksuznih predmetih, zapisovali besednjak krajevnih jezikovnih posebnosti v vsakdanjem življenju izdelkov, zbirali opise zdravstvenega stanja ljudi in živali, opise običajnih boleznih in zdravil zanje itd. (Janša-Zorn 1996: 23–25). Vse zbrano gradivo naj bi našlo svoje mesto v Antiquariumu, ki naj bi bil poleg Biblioteke najpomembnejši oddelek društev.

Upoštevanje tako široko zasnovanega programa »starinoslovja« bi položaj etnologije v kranjskem deželnem muzeju enakopravno postavilo ob bok zgodovine. Vendar se to ni zgodilo, čeprav je bil ljubljanskim muzejskim delavcem zbiralni program Historičnega društva zagotovo dobro znan, saj je bil statut tiskan v Ljubljani, sam program zbiranja pa je bil natisnjen tudi v Illyrisches Blatt leta 1844. Razlog pač lahko iščemo v dolgoletnem rivalstvu z Društvom kranjskega deželnega muzeja (od leta 1865 Muzejsko društvo za Kranjsko), ki je bilo ustanovljeno že leta 1839, za svoj delovni program pa si je izbralo Schmidburgov muzejski program iz leta 1823, ki je bil, kot smo že videli, odločno naravoslovno usmerjen. Obe društvi sta torej nastali skoraj istočasno, v marsičem sta imeli podoben program, med svojim članstvom sta včasih naštehi tudi do polovice istih ljudi, vendar do skladnega in sporazumnega delovanja oz. do združitve med njima vse do leta 1885 ni prišlo. Glede na kronologijo stikov in združitvenih poskusov, ki jih navaja Olga Janša Zorn, so ti poskusi propadali deloma zaradi proceduralnih razlik; muzejsko društvo in muzej sta bila vezana na deželna sredstva, historično društvo pa je bilo formalno vezano na Gradec, kasneje pa povsem samostojno. Po letu 1852, ko je delo muzejskega kustosa prevzel Karel Dežman, so se začela izraziteje kazati nasprotovanja še zaradi predvsem naravoslovne usmerjenosti Muzejskega društva (in s tem tudi muzeja samega!), ki je našlo svoj izraz v novem statutu društva leta 1864. V njem je bila kot delovni program Muzejskega društva navedena »podpora kranjskemu deželnemu muzeju, in pospeševanje domoznanstva (Landeskunde) nasploh in prirodoznanstva še posebej« (Janša Zorn 1996: 236–243). Ko je leta 1885 nazadnje združitve obeh društev le uspela, je bilo posebej poudarjeno, da so dragocene zbirke Historičnega društva prešle v Kranjski deželni muzej (Janša Zorn: 243), kar priča, da je Historično društvo v štirih desetletjih svojega razvoja vendarle zasnovalo svoj Antiquarium, v njem zbralo veliko gradiva, ki bi glede na prej omenjeni program moralo biti v veliki meri tudi etnološko. Kakšno je bilo zbrano gradivo v resnici, pa je vprašanje bodočih raziskav, ki se jih še nihče ni lotil.

Potemtakem moramo zaključiti: v začetkih kranjskega deželnega muzeja je bil vsebinski obseg leta 1836 omenjene »etnografske zbirke« zelo skromno in

nenatančno opredeljen. Tako drugod kot pri nas pa se je veda v tistem času šele konstituirala in naši doslej znani podatki govorijo, da je leta 1839 Stanko Vraz prvič zapisal ime vede v slovenščini kot »etnografia«, za predmet zanimanja nove znanosti pa je štel gospodarstvo, hrano, stavbe, nošo družbeno življenje, šege, verovanje, ustno slovstvo, glasbo, ples in slovstvo (A. Baš 1984: 154). Zato »etnografska nedorečenost« v tej dobi v primerjavi z razvojem muzejev drugod po Evropi morda še ni bila pretirano zamudniška. Zaradi vse bolj prevladujoče naravoslovne orientacije muzeja pa je kmalu začela močnejše zaostajati; to je bilo toliko bolj očitno zlasti zato, ker so se v 19. stoletju etnološki in antropološki koncepti hitro razvijali, kar se je seveda odražalo tudi v muzejih.

Prav v času ustanovitve kranjskega deželne muzeja so npr. v nekaterih evropskih muzejih začeli uveljavljati nova klasifikacijska načela, kakršna je v času od 1819. leta dalje v Danskem nacionalnem muzeju starin v Kopenhagnu razvijal Christian Jürgensen Thomsen. Združil je domačo etnografsko zbirko z zbirko kovancev, obe skupaj pa razstavil z ramo ob rami ob prazgodovinski in zgodovinski zbirki. V vsakem primeru je bil tak koncept tudi za Evropo tistega časa izjemen podvig evolucionističnih idej, ki so razvoj človeštva videle skozi enotne evolucijske faze, ki jih je mogoče zaslediti po vsem svetu in v vseh kulturah. Njegov muzej, ki še danes predstavlja »impresivno manifestacijo evolucionističnega holističnega naziranja v njegovi zlati dobi« (v prvi polovici 19. stoletja), je zato slovel že takrat in so ga množično obiskovali tudi tuji obiskovalci (Jensen 1993). Resni in znanstveni Thomsenov model muzeja so nato celo 19. stoletje posnemali v mnogih skandinavskih muzejih, deloma tudi drugod po Evropi, pri nas pa ga zagotovo niso poznali oz. uporabili še celo stoletje, vse do Franja Baša.

Kranjski deželni muzej – muzej katere in čigave identitete?

Etnološka problematika v muzejih je bila vedno povezana tudi z vprašanjem opredeljevanja lokalnih, regionalnih in nacionalnih identitet in odnosa do lastne kulture. Zadnji dve desetletji se antropologi in etnologi sicer zavedajo, da identitete mnogokrat temeljijo na izumljenih tradicijah, ki so mnogokrat samo navidez stare, vendar so se, če jih je muzej uspešno »promoviral«, prijele, naturalizirale in postale »prvobitne« (Jezernik 2002: 30 in Barfield 1997: 338). Tako je pač treba pritrditi mnenju, da so muzeji kot »samozvani ohranjevalci predmetov (gradiva) drugih ljudi in samozvani interpreti 'zgodovine' drugih« vedno odsevali tudi domneve, stališča in predsodke svojih ustvarjalcev, upravjalcev in kustosov. Prav oni (so) artikularali(jo) sporočila o nacionalnih identitetah, o odnosih do »drugih«, njihovem in »našem« položaju na evolucijski lestvici in o razlikah med njimi in nami (po Barfield 1997: 332). Slovenski muzeji 19. in 20. stoletja niso (bili) nikakršna izjema v teh procesih, le vprašanj, kakšne »tradicije« so le-ti »izumljali« in kako so te tradicije sodelovale v konstrukciji nacionalnih identitet, si še nismo pogosto zastavljali.

Vseeno poskusimo predstaviti nekaj temeljnih potez, ki se nanašajo na Kranjski deželni muzej. V letu 1821 je bil opredeljen kot »narodni« ali »domovinski« muzej in v njegovem prvem programu je bilo predvideno zbiranje vsega pomembnega s

»področja nacionalnega slovstva« in vsega, kar spominja na »usodo dežele in zasluge njenih prebivalcev«. Take naloge so seveda povezane tudi z vprašanjem nacionalne in deželne identitete. Nekateri upravičeno sodijo (Žargi 1994: 75), da je bil poudarek na deželni identiteti, saj ime »narodni muzej« leta 1821 ni imelo (slovenskih) nacionalnih konotacij. Po letu 1826 je muzej po imenu izrecno in po dejavnosti še formalno postal »deželni muzej« (Petru 1970: 21). Od tedaj so muzejski predmeti pač pripovedovali zgodbo o lepotah in izjemnosti dežele Kranjske – in zlasti tujci se menda niso mogli načuditi, da je »geografsko tako majhna dežela, s tako skromnimi sredstvi in v tako kratkem času, postavila tako bogat muzej« (Landes Museum 1838: 3).

68

Ob otvoritvi leta 1831 je prvi muzejski upravitelj Hohenwart v slavnostnem govoru poudarjal »slavno zgodovino« deželnega glavnega mesta Ljubljane, ki se »vsak dan polepša in poveča«, ter rastoče blagostanje provincialnih mest in vasi, ki dokazuje na vsakem koraku »marljivost, pridnost, vztrajnost in podjetnost« deželnih prebivalcev (Hohenwart 1832: 4), kar bi lahko označili za temelje, na katerih naj bi muzej gradil deželno identiteto. Slavno zgodovino so v muzeju dokazovali ostanki kamnitih spomenikov iz rimskih časov in iz srednjega veka, ki so jih razstavili v predverju, »marljivost in podjetnost« pa kulturnozgodovinski predmeti, ki so že od začetka muzeja imeli pomembno vlogo pri ustvarjanju deželne identitete. Hohenwart je v svojem slovesnem nagovoru ob otvoritvi leta 1831 največ govoril o rumeni in rdeči deželni zastavi, »simbolu kranjskega viteštva, pod katerim je deželna vojska zmago proti Turkom tako pogosto morala odkupiti s smrtjo in hrabrostjo« (Hohenwart 1832: 4). S tem se je uvrstil med »ustvarjalce« deželne tradicije, ki je bila doslej povezana predvsem z lastno družinsko tradicijo in s tradicijo še nekaterih drugih kranjskih plemiških družin. Zdaj naj bi po njegovem mnenju prav ti »častitljivi spomeniki« in (plemiške) deželne tradicije pripravili mlade obiskovalce muzeja, da bi »v svojem srcu prisegli, da se bodo prav tako zvesto, predano in pogumno kot njihovi predniki, odzvali klicu svojega cesarja, če bi jih poklical pod orožje« (prav tam: 4). Med tovrstnimi »deželnimi simboli« predmeti, ki so po mnenju prvih ustvarjalcev muzeja sodili med »etnografske« (npr. pastirske žvegle ali deli kmečke ženske noše), pač niso mogli enakovredno sodelovali pri ustvarjanju tradicij in (deželne) identitete.

Tudi ko si je deželni muzej nekaj let po otvoritvi za javnost leta 1831 prislužil prvo (znano) kritiko, se je ta v veliki meri nanašala prav na vprašanje ustvarjanja nacionalnih identitet v ljubljanskem muzeju in na vlogo »etnografskih predmetov« in vsebin pri njihovem ustvarjanju. Očitki so prihajali iz ust Emila Korytka, tujca, ki je v času svojega kratkega bivanja v Ljubljani (1835–1839) storil izjemno veliko za Slovence, predvsem tudi za razvoj slovenske etnologije. Kritika je bila zapisana v neobjavljenem rokopisu članka, ki ga je Korytko pripravil novembra leta 1838 za revijo *Ost und West* in v katerem je najavil izdajo svoje zbirke Slovenske pesmi kranjskiga naroda, ki je po njegovi smrti izšla v štirih zvezkih od leta 1839 do leta 1844.

V Korytkovem rokopisu najdemo prve sodobne kritične poglede na deželni muzej: »Vsakemu prijatelju, ki se na Kranjskem zanima za vse narodno, pokažejo

muzej v Ljubljani. Vsakemu prijatelju slovanstva, ki si prizadeva raziskovati ljudske stvari, nravi, šege, navadno jemljejo pogum z besedami; zaman ta trud, ljudske šege so izgubile svoj slovanski narodni značaj. Jezik in navade so popačene ali ponemčene... Obiskal sem deželni muzej in bil sem med ljudstvom; muzej bo mogoče kdaj imel za deželo v znanstvenem in industrijskem pogledu velike zasluge, se bo upajmo tudi za narodne stvari bolj zavzel in se bo skušal v slovanskih rečeh izpopolniti, toda doslej ima še s tega področja zelo malo – je šele v nastajanju. Rimske starine so pomešane z redkimi slovanskimi rečmi in znamenitostmi iz Cincinatija in iz francoskih časov. O kakem sistemu in seznanitvi posebno kakega Slovana ni govora. Hvalim vneto prizadevanje naravoslovcev, ki kopičijo v njem zbirke kamnov, živali in rastlin, toda ni treba samo in le teh predmetov reševati in ohranjati. – Gore kamnov (ne) morejo sprhneti – živali ne morejo poginiti in čeprav zima oropa livade cvetic, se bodo prihodnjo pomlad spet rodile! Ni pa tako s pravimi narodnimi rečmi, s šegami, z nravmi, jezikom, bajkami in ljudskim pesništvo! Če zmedemo, pokvarimo ljudstvo, tedaj smo zmedli njegovo mišljenje, njegovega duha, če ga oropamo njegovih šeg in navad, tedaj smo se nad ljudstvom pregrešili, oropali smo ga njegovih čednosti, njegove sreče, in njegovega veselja.« (cit. po Novak 1986: 168–69)

Rokopis je potem ocenil in oklestil Jernej Kopitar ter Korytku svetoval, naj ne bo neotesan, saj »muzej mora vsebovati vse, ne more pa biti v vsem enako popoln. Kvečjemu bi mogli tiho in ponižno pripomniti... da ima muzej sedaj iz te stroke le malo stvari, da se pa še gotovo tudi glede tega izpopolni« (cit. po Novak 1986: 159). V vsakem primeru pa nam prav ta neokrnjena Korytkova kritika, kot prva kritična analiza muzeja v tistem času, lahko služi za koristno izhodišče analize deželnega muzeja in potrditev doslej zapsanega. Sicer pa je slabo desetletje pozneje tudi tedanji predsednik kmetijske družbe Janez Bleiweis zahteval načrtno urejen muzej, ki bi pričal o naravnem bogastvu dežele, toda tudi njeni preteklosti in bil zakladnica »spomenikov slovenske narodne zgodovine« (Petru 1970: 11).

Slabosti muzeja na področju nezadostne predstavitve identitete dežele in »etnografije« ter »etnografskih zbirk« so torej opazili že kmalu po otvoritvi zbirk kranjskega deželnega muzeja. Pri tem je veljalo za olajševalno okoliščino dejstvo, da je bilo razvrščanje in klasificiranje muzejskih predmetov usmerjeno predvsem v naravoslovje, prvi urejevalci muzeja pa so bili predvsem naravoslovci. Hohenwart in Heinrich Freyer (kustos od leta 1832) sta sicer pokazala določeno zanimanje in naklonjenost »etnografskim zbirkam in predmetom« in predvsem njuna je zasluga, da se je v muzeju nabralo precej gradiva, ki morda večino 19. stoletja ni veljalo za etnološko, a bi imelo zagotovo pomembno vlogo za kasnejše etnološko proučevanje, če bi razvoj etnologije v muzeju tekel po sodobnejših tirnicah. Kot naravoslovca, in v skladu s tradicijo večine tedanjih evropskih muzejev, pa sta »neevropske« zbirke in področje predmetov »ljudske kulture« imela za manj pomembno prvino v svojem muzeju. Dodatne razloge za »podrejen položaj etnologije« pa lahko iščemo tudi v njuni deželni orientaciji in nemškem kulturnemu krogu (ne pa zavestnem nemškem nacionalizmu!), ki sta mu po rodu in izobrazbi pripadala. Del odgovorov na vprašanje

zapostavljenosti etnologije pa zagotovo lahko iščemo tudi v dejstvu, da je bila etnologija za okus oblasti dolgo časa »nevarno področje, na katerem je bila nacionalna nota preveč izrazita«, podobno kot za hrvaške muzeje v istem času ugotavlja Antun Bauer (Bauer 1957: 8).

Baragova zbirka predmetov iz Severne Amerike

70 Nekoliko bolj definiran odnos sta prva kustosa muzeja imela do »etnografskih zbirk«, ki so prihajale iz eksotičnega neevropskega sveta. Zato mnogi štejejo za pravi začetek etnografskih zbirk pri nas pridobitev Baragove zbirke leta 1837, ki predstavlja prvo relativno sklenjeno etnološko zbirko (Terčelj 1997: 2–3, Golob 1997: 16–17) in je označena za izjemno pomembno pridobitev, saj je z njeno pomočjo obiskovalec – ob »stiku in srečevanju z drugačnostjo« – lahko oblikoval odnos do lastne kulture. Poleg tega je bila posebej poudarjena Baragova objektivnost in »znanstvenoraziskovalno prizadevanje na etnološkem in lingvističnem področju«, ki je daleč preseгло cerkveno religiozne okvire njegovega poklica (Terčelj 1997: 2–5). Kvaliteto zbirke in predmetov ter njeno historično in muzejsko vrednost zagotovo dviguje tudi z njo povezano Baragovo znanstveno raziskovalno delo, ki se je opredmetilo v razpravi o zgodovini, značaju, šegah in navadah severnoameriških Indijancev (prav tam: 11–12). Ne glede na vprašanje ustreznosti poimenovanja Baragove zbirke kot etnografske, etnološke ali antropološke¹ (Jezernik, Šmitek 1992: 265) je treba reči, da večina teh razmislekov zagotovo drži, vendar bi kazalo k vprašanju, kaj odlikuje oz. opredeljuje Baragovo zbirko danes (Terčelj 1997: 11), dodati še druge konotacije in razmisleke o njej.

Kakorkoli lahko pritrdimo visokemu mnenju o Baragovih znanstvenih prizadevanjih in njegovih dosežkih, o njegovem sočutnem in spoštljivem odnosu do »samobitnosti in človečanskega dostojanstvu« preganjanih, izumirajočih ljudstev (Novak 1970: 7), pa moramo dvomiti o njegovi objektivnosti, že iz metodoloških razlogov. A tudi sicer je dovolj pogledati le v kratek Baragov uvod, zapisan v Jožefovem misijonu ob Gornjem jezeru 10. septembra 1836, kjer je govora o »barbarski zaslepljenosti poganjskih divjakov«, o »surovem poganstvu« (Baraga 1970: 13), da bi uvideli, da Baraga vsaj pri razkrivanju religioznih predstav »svojih« Indijancev ni bil nepristranski. Navsezadnje to dejstvo odseva tudi iz same zbirke, saj v njej manjkajo prav »kipi malikov in drugi pričevalci indijanskega duhovnega izročila«. Prav tako je znano, da je Baraga ob krstu nekega Indijanca zažgal lesene kipe malikov (Terčelj: 1997: 12).

Ob ocenjevanju Baragove zbirke je zato nujno treba pritegniti še druge kontekste, ki jih danes pripisujemo neevropskim zbirkam, ki so nastajale od konca 18. stoletja dalje. Baragove zbirke zagotovo sodijo v kontekst zbirk, ki so nastajale na številnih sistematičnih raziskovalnih potovanjih, katerih cilj je bil tudi zbiranje in prinašanje človeških artefaktov (arteficialia) in naravoslovnih primerkov

¹ B. Jezernik in Z. Šmitek na navedenem mestu Baragovo znanstveno delo imenujeta antropološko „predvsem zato, ker je črpal vzore in pobude iz ameriške antropološke literature.“

(naturalia), ki naj bi predvsem služili napredku znanosti. Tovrstne zbirke zato pač ne sodijo več v zbirke čudes, ki so bile značilne za čas pred razsvetljenstvom, a so se ohranjale kot zasebne zbirke tudi še v 19. stoletju. Vsekakor pa so veliki muzeji kolonialnih velesil v svoje zbirke tedaj uvrščali pravi veletok »predmetov s področja antropologije in etnografije«, ki so prihajali z velikih in uspešnih raziskovalnih, npr. severnoameriških, potovanj Malaspine v letih 1789 do 1794, s potovanj slavnega Jamesa Cooka, (še danes najdemo več kot dva tisoč »njegovih« predmetov v muzejih po vsem svetu) in s potovanj Archibalda Menziesia, botanika, ki je preučeval »domorodske običaje« in zbral zbirko »etnografskih primerkov«, ki je leta 1896 prišla v Britanski muzej kot pedagoška zbirka, ki je prikazovala različne stopnje razvoja obrti človeštva (Barfield 2000: 332–33).

V tej eksploziji zbiranja in odtujevanja »etnografskih predmetov«, ob kateri se sicer v 19. stoletju etnologija in antropologija osamosvajata kot disciplina, igra pomembno vlogo tudi t. i. zahodni kolonialni kontekst, za katerega je značilno, da se predmeti iz kolonialnih dežel zlivajo v matične dežele, v manjši meri pa tudi v druge evropske muzeje dežel, ki ne sodijo med kolonialne velesile. Kulturni pomen teh predmetov je bil za muzeje in zbiralce 19. stoletja (deloma velja to tudi za 20. stoletje) sicer razmeroma nizek. Vendar so muzeji kljub temu pogosto spodbujali zbiranje tovrstnih muzejskih predmetov pri trgovcih, lastnikih plantaž, uradnikih, misijonarjih itd. S tovrstnimi zbirkami in predmeti so potem »muzeji kot samozvani varuhi gradiva drugih ljudi in samozvani razlagalci zgodovine drugih« oblikovali sporočila o nacionalni identiteti in odnosu lastnega naroda do »Drugih, njihovega položaja na evlucijski skali, in njihovih razlikah nasproti Nam ...« Tako prav v muzejih tega časa »Oni« postanejo primitivni, »Mi« pa civilizirani (Ames 1992, cit. po Barfield 2000: 332). Taka stališča do etnografskih predmetov so v veliki meri odsevala tudi v dejstvu, da so predmeti »drugih« bolj pogosto umeščeni med naravoslovne zbirke kot v »kulturne« oddelke (Karp & Lavine, 1991, cit. po Barfield 2000).

V kranjskem deželnem muzeju ob prvih postavitvah »neevropskih zbirk« sicer ni bilo povsem tako; prvi opis postavitve Baragove in Lavrinove zbirke (predmetov iz Egipta) iz leta 1844 že navaja, da so bili predmeti razstavljeni v eni omari v tretjem razstavnem prostoru, torej skupaj s »starinami« in izdelki »umetne obrti novejšega časa« (Golob 1998: 21). Toda zato je bolj razumljivo, zakaj sta naravoslovca Hochenwart in Freyer imela bolj definiran in dobrohoten odnos do »neevropskih etnografskih zbirk«, saj so v marsikaterem evropskem muzeju te še sodile v njun naravoslovni delokrog. Skoraj pol stoletja kasneje je Karel Dežman uvrstil neevropske zbirke v oddelek »kulturnozgodovinskih zbirk«. Tudi takrat so bile postavljene v isti razstavni dvorani s kranjskimi »industrijskimi izdelki preteklih časov«, vsebinsko pa so opredeljene kot samostojne »etnografske zbirke« (Deschmann 1888: 146–157). Njihov obseg je tedaj že toliko narasel, da je Deschmann lahko v dveh omarah razstavil Konbleharjevo afriško in Laurinovo egiptovsko zbirko ter Perčičevo zbirko orožja in orodja, v tretji omari pa je Baragovi zbirki pridružil še indijanske predmete misijonarjev Franca Pirca in azijske predmete, ki jih je muzeju podaril Klinar.

Tako tudi za kranjski deželni muzej velja, da »etnografske zbirke« neevropske kulture (Baragova in druge omenjene zbirke pri tem ne morejo biti izjema) iz tega časa manifestirajo del zgodovine zahodnega imperializma in branijo »pravico« do ekonomske in kulturne apropiacije, ki so jo jemali kolonialni narodi kot samoumevno. Tega »kolonialnega konteksta« neevropskih zbirk, kot tudi vprašanja zbiralčevega odnosa do »drugih«, ob opredeljevanju današnjega pomena in mesta Baragove zbirke (kot tudi vrste drugih večjih in manjših zbirk neevropskih kultur v SEM) ne gre zanemarjati. Ob novih postavitvah teh zbirk v novih prostorih pa bi veljalo navedena dejstva posebej poudariti.

72 **Dežmanov kulturno-zgodovinski koncept**

Po letu 1852 je postal kustos kranjskega deželnega muzeja Karl Dežman, ki je najprej predvsem nadaljeval delo Hochenwarta in Freyerja na področju naravoslovja, resnično širino in znanstveno odmevnost pa je muzej v času njegovega kustosovanja doživel tudi na področju arheologije. Toda kljub Dežmanovim znanstvenim potencialom, ki so veliko obetali in kljub temu, da mu je uspelo zgraditi novo muzejsko stavbo (podvig, ki ga za njim nihče na Slovenskem ni ponovil več kot celo stoletje!), je treba omeniti, da je za časa svojega življenja (od leta 1861 dalje, ko je bil izvoljen v dunajski državni zbor) predstavljal simbol narodnega odpadništva (Studen 2003: 11). Po svojem političnem prestopu v nemški nacionalni tabor je Karel Dežman postal Carl Deschmann in je poslej vse svoje znanstvene sile posvetil naravoslovju in arheologiji. Prostor, ki ga je Deschmann odmeril etnografiji – antropologiji, se morda tudi zaradi njegovega narodnega odpadništva v njegovem obdobju razvoja muzeja (1852–1889) ni spreminjal v skladu s sočasnim razvojem etnografije/antropologije drugje v Evropi.

Najpodrobneje je Deschmannov pogled na etnologijo (v okviru kulturne zgodovine) razviden iz njegovega obsežnega vodnika iz leta 1888, ki opisuje vse na novo postavljene zbirke v novi stavbi muzeja. V vodniku (Deschmann 1888) nadrobno opiše zgodovino muzeja in muzejsko stavbo, sledi natančen popis zbirk, ki pa je, kot so opazili že drugi avtorji (Rogelj-Škafar 1995: 214), zelo neuravnotežen. Deschmann na več kot sto straneh opisuje posamezne arheološke zbirke, ki so v muzeju zasedle prve tri dvorane. Sledi skromnejši opis kulturnozgodovinske zbirke, ki je po njegovem prepričanju obsegala predvsem izdelke umetnostnega snovanja, obrti in hišne obrti (Hausindustrie), »vključno z etnografskimi predmeti od srednjega veka do sodobnosti«, na koncu pa obsežnim naravoslovnim zbirkam nameni le pet strani (Deschmann 1888: 18–123, 124–166 in 167–171).

Kulturno zgodovinsko zbirko je kustos Deschmann ob otvoritvi muzejske stavbe postavil v štirih muzejskih dvoranah. Prve (četrt) kulturnozgodovinske razstavne dvorane ni opremil z naslovom, saj gre za izrazit »mixtum compositum« različnih vrst posodja, jedilnega pribora, svetil, ključev, orožja, ur ipd. zelo različne provenience – slovenske, evropske in neevropske (predvsem kitajske, indijske, turške) itd. Naštejmo nekaj predmetov za pokušino: v drugi vitrini te razstavne dvorane najdemo med 84 predmeti, ki so v muzej večinoma prišli v tridesetih letih 19.

stoletja: pladenj s steklenico, vinskimi kozarci in kozarci za liker ter s skledama za sadje iz češkega kristala, miniaturo rudnika, napravljeno v zamašeni steklenici, cerkveno svetilko iz beneškega stekla, peščeno uro, marmorni portretni medaljon papeža Paula II (1464–1471), skodelico iz kokosovega oreha, kovinsko pipo za kadilce opija, steklo, brušeno v ljubljanskih zaporih na gradu, kitajski jedilni pribor, vabilo na doktorsko promocijo Jakoba Sandrina na Dunaju leta 1696, leseno figurico berača, ki jo je izrezljal hotaveljski mlinar Šubic, starodavno rokavico iz človeške kože, menda rezultat mučenja nekje na Kranjskem, »spokorniški bič« z vpletenimi železnimi roglji in bronastimi zvezdami, deviški pas, spleten iz medeninaste žice, rožič (schropköpfer) – kravji rog za puščanje krvi – iz Krapine, tri liste svete indijske knjige – iz papirja, narejenega iz palmovih listov, v katere so besedilo vrezali z železnim črtalom, kitajski glavnik, glinasti filtrirni sodček za čiščenje vode iz Nila, pozlačene insignije prostožidarjev, nürenberško jajce z mehanizmom (ena najstarejših mehaničnih ur) itd... (Deschmann 1888: 131–140). V tretji vitrini so bile najdbe iz struge Ljubljanice, v četrti meči in drugo hladno oz. vbodno orožje in v peti strelno orožje (prav tam 141–145). Mnogim naštetim predmetom lahko zagotovo pripišemo vsaj »nenavadnost«, ki bi bila dobrodošla v vsakemu kabinetu čudes prejšnjih stoletij. Drugi zbrani in razstavljeni predmeti odsevajo nekak etnološki premislek, kar velja npr. za kipec, delo hotaveljskega mlinarja, ali pa rožiče, ki so bili celo predmet prvih obsežnih etnoloških raziskav najbolj prominentnih etnologov² tega časa.

Naslednja – peta soba – je s stališča etnologije in antropologije zagotovo najbolj zanimiva; Deschman je vanjo postavil »Krainische Industrie-Erzeugnisse aus früher Zeit und ethnographische Sammlungen«, kar bi času najbolj ustrezno lahko prevedli kot »kranjski obrtni izdelki preteklih časov in etnografske zbirke« (prav tam 146–157). Tudi teh predmetov je po Deschmanovih navedbah v muzej prišlo največ v Hohenwartovem in Freyerjevem času. Med njimi je v isto (prvo) vitrino poleg meščanskih damastnih prtov, noše ljubljanske meščanke iz 16. stoletja, stanovske uniforme deželnega glavarja barona Codellija postavil tudi vrsto predmetov kmečke kulture tedanjega in prejšnjih časov; gorjuške pipe, dele ženske noše: sklepance, ženska pokrivala – avbe in ošpetlje, lesene žlice, lesene cokle ipd. Sledili so primerki iz Auerspergove železarne Dvor s “čednimi” figuralnimi okraski, izdelki steklarne na Javorniku pri Cerknici in Auerspergove steklarne v Gotenici itd.

V isti prostor je Deschman postavil štiri muzejske omare, ki jih je v kazalu izrecno označil za »etnografske zbirke«, medtem ko jih v samem vodniku ni ločil od ostalih vitrin kulturnozgodovinskih zbirk. V njih so bili orožje, nakit in orodje plemena Bari iz Afrike, ki jih je muzeju daroval misijonar Ignacij Knoblehar, ter drugi predmeti iz Afrike, med katerimi je večino prispeval generalni konzul v Kairu Anton Lavrin. Posebna znamenitost v tej vitrini je bila mumija duhovnika in učitelja Sahsahta (prav tam: 152). Orožje in orodje plemena Pahouin-Neger, glasbene instrumente, amulete iz oklov mladih slonov, ki izvirajo iz misijona v Gabonu oz. z zahodnoafriške obale, je muzeju podaril ladijski kapitan Percich.

² Matija Murko je v Wörter und Sachen I. 5 leta 1913 npr. pisal o stavljenu rožičev pri Slovanih.

Najštevilnejši predmeti »etnografske zbirke iz Severne Amerike in Azije« pa so bili postavljeni v prosto stoječi vitrini sredi razstavnega prostora in so jih darovali kranjski misijonarji Baraga, Pirc in Čebul ter Gorenjec Klinier, ki je s fregato Novara objadral svet. Kulturnozgodovinska zbirka se je nadaljevala še v t. i. Smoletovo sobo. Vanjo je Deschmann postavil pohištvo, orožje in druge predmete iz bogate zapuščine darovalca in donatorja Viktorja Smoleta. Soba je bila postavljena ambientalno in je bila glede na opis zelo slikovita. Nekaj Smoletovega pohištva, slik in drugih predmetov je bilo razstavljeno v zadnji »kulturnozgodovinski« razstavni dvorani, v kateri so razstavili predmete iz majolike, porcelana in stekla. Ne glede na to, da po kasnejšem Malovem mnenju »majolika predstavlja porcelan revnih«, gre v tem prostoru za predmete, ki so pripadali bogatejšim meščanskim in plemiškim slojem.

Kranjski deželni muzej se torej v času kustosa Deschmanna kljub njegovi izraziti odprtosti do arheološkega raziskovanja v muzeju ni ravnal po skandinavskih zgledih iz prve polovice 19. stoletja. Ti so, resnici na ljubo, še daleč v 19. stoletje predstavljali izjemo tudi v Evropi. Vsekakor pa je začetno dokaj nedefinirano uvrstitev »etnografskih zbirk« v kulturno-zgodovinski oddelek Deschmannov koncept še utrdil. Poleg tega je v vodniku nakazano, da je Deschmann značaj etnografske zbirke priznaval le »eksotičnim« neevropskim predmetom oz. zbirkam (glej tudi Kremenšek 1985: 70). Za tisti čas tudi Murko zapiše, da zahodnoevropski narodi narodopisja, kakršno je cvetelo zlasti pri Slovanih pa tudi pri Skandinavcih, skorajda niso poznali – »tam so svoje ljudstvo, še bolj pa tuja, navadno študirali le učenjaki. V narodopisnih muzejih po Evropi nahajali so se do najnovejše dobe (torej do devetdesetih let 19. stoletja) navadno skoro sami predmeti raznih zamorskih narodov. Le polagoma se je znova širilo tudi zanimanje za svoje narode, ali v poslednjih desetletjih je naenkrat neizmerno naraslo.« (Murko 1896: 76) Tako tudi Murkova oznaka značaja evropskih etnografskih muzejev kaže, da je Deschmann s postavitvijo zbirke kranjskega deželnega muzeja ostajal v germanskih kulturnih okvirih.

Njegovo navdušenje nad arheologijo, predvsem pa njegovo protislovensko politično prepričanje je tako status etnološke vede še poslabšalo, etnografske predmete iz (tudi njegove) lastne kulture pa je dobesedno »utopilo« v kulturni zgodovini, v kateri so predstavljali idealno gradivo za konstrukcijo »drugih«. Pomembno mesto med »kulturnozgodovinskimi« so lahko našli le redki predmeti »ljudske kulture« – običajno le najbolj bogato okrašeni in s poudarjeno estetsko funkcijo; deli ženske noše, primerki ljudske umetnosti, rezbarstva, kiparstva, slike na steklo itd. Z Deschmannovim konceptom je tako dokončno propadla ideja in koncept "narodnega muzeja", ki bi gradil narodno identiteto in v kakršnem bi etnografija morala imeti pomembno, morda celo izpostavljeno vlogo.

Navsezadnje nam to potrjujejo prvi evropski »nacionalni muzeji«, ustanovljeni v Budimpešti leta 1802, v Pragi leta 1818, danski muzej starin v Kopenhagenu leta 1819 itd. Toda tudi sicer se je, kot piše tudi Murko, v drugi polovici 19. stoletja v večini evropskih muzejev »etnografija« krepila in marsikje so bogate »etnografske zbirke« preraščale okvire svojih prvotnih institucij in se osamosvajale v samostojne institucije. Tako je v Evropi že v prvi polovici 19. stoletja prišlo do obsežnejše specializacije

arheoloških in prirodoslovnih muzejev, v drugi polovici stoletja pa so se osamosvajali tudi že prvi specializirani etnološki in/ali antropološki ter tehnični muzeji.

Pri nas pa je že do tedaj neizrazit in nedefiniran položaj etnologije v muzeju dokončno postal zapečaten. Etnologija je med ostalimi muzejskimi matičnimi strokami (najprej prirodoslovje in arheologija, nato zgodovina, in umetnostna zgodovina), ki so muzej s pridom izkoristile kot najpomembnejši poligon za svoj razvoj, ostala podrejena. Kustosa – narodopisca, etnografa zato v takem muzeju pač niso potrebovali in še desetletja kasneje so »etnografske zbirke« urejali umetnostni zgodovinarji, zgodovinarji, arheologi. Deschmannov »kulturnozgodovinski koncept« pa je poslej še desetletja obremenjeval razmerja med etnografijo, etnologijo in kulturno zgodovino.

Prvi etnološki muzejski koncepti

V času, ko se je v kranjskem deželnem muzeju položaj etnologije obračal s slabega na slabše, pa so v Evropi procesi spreminjanja položaja vede v muzejih napredovali še hitreje. Vzpodbude za razvoj »etnoloških muzejev nove generacije« so prihajale iz izkušenj velikih svetovnih razstav, ki so postali prizorišča shajanja domačih in tujih množic. V muzejskih vrstah so izkušnje velikih svetovnih in nacionalnih razstav vplivale na »koncept folklornih muzejev« (koncept t. i. »folk-museum«), katerega začetnika sta bila Artur Hazelius in Georg Karlin, ki sta na Švedskem začela nov tip muzejskih projektov. Na velikih svetovnih razstavah je bilo namreč moč videti zelo priljubljene romantično-sentimentalne in nostalgicne predstavitve slikovite »ljudske kulture«. Pri muzealizaciji idej takega koncepta se jima je s številnimi »muzejskimi« izpeljankami pridružil Bernhard Olsen (1836–1922). Olsen je leta 1879 ustanovil Danski etnografski muzej – Dansk Folkemuseum, ki so ga za javnost odprli že leta 1885, leta 1901 pa je kot njegovo depandanso ustanovil muzej na prostem – Frilandsmuseet v Lyngbyu. Bil je zelo izobražen človek s številnimi interesi, ki je kot šolan umetnik, scenski in kostumski gledališki oblikovalec deloval tudi kot zabavljač in časnikar in kot direktor znanega kopenhagenskega parka Tivoli. Leta 1878 je proučeval postavitve na svetovni razstavi v Parizu in posebej všeč so mu bile čisto »slikarske postavitve – instalacije« Arthurja Hazeliusa in nizozemski načini predstavljanja ljudskega življenja z interierji, v katere so obiskovalci lahko vstopili. Ko je leta 1879 dobil nalogo aranžirati Razstavo umetnosti, obrti in industrije v Kopenhagnu, jo je nato v »nizozemskem duhu« pripravil v treh interierih s 70 »manequini« v nošah (Rasmussen 1993). Hazelius pa je svoje »slikarske instalacije« razvijal v smeri muzeja na prostem, ki ga je postavil leta 1891.

Podoben muzejski koncept se je pri nas izoblikoval manj kot desetletje po realizaciji Deschmannovega kulturnozgodovinskega. To je zagotovo naš prvi (etnološki) muzejski koncept, ki ga lahko primerjamo s tedanjim evropskim razvojem. oz. s skandinavskim pogledom na konceptualni razvoj etnologije v muzejih. Gre seveda za opis »deželne češke razstave« v Pragi leta 1891 in znamenit opis »narodopisne razstave češkoslovske«, ki je bila v Pragi leta 1895 (Murko 1892

in 1896). V obeh opisih je Murko postavil ne samo temelje sodobne etnologije, ampak, kot opozarja Aleš Gačnik (1995: 67–75), tudi temelje muzejske misli.

Pri tem je Matija Murko v obeh svojih člankih in ob opisih čeških dosežkov podrobno razvil koncept dobrega in uspešnega etnološkega muzeja, navajal pa je tudi vrsto muzeoloških premislekov, ki so na razstavo leta 1891 pripeljali skoraj 2,5 milijona obiskovalcev v 156 dneh; torej več kot 15.000 obiskovalcev na dan, pri čemer gre samo za obiskovalce, ki so plačali vstopnino (Murko 1892: 12). Leta 1895 je bilo sicer na razstavi, ki je trajala dobrih pet mesecev, nekaj manj obiskovalcev (2.065.285), toda še vedno povprečno blizu 13.000 na dan. Ob nekaterih dneh (npr. na binkošti in na dan sv. Venčeslava) pa je bilo na razstavi več kot 73.000 obiskovalcev, kar je danes celo za največje sodobne muzeje povsem nedosegljiv dosežek (Murko 1896: 124).

76

Podrobnejše Murkovo navajanje številnih muzejskih »prijemov in produktov« tovrsten uspeh obeh razstav pri publiku seveda dovolj razjasni. Med številnimi dejavnostmi na in ob razstavi navedimo: srednjeveško kovnico, kjer so kovali spominske medalje z razstave, vsakodnevne koncerte, ki so igrali »dela čeških glasbenih mojstrov«, »narodno godbo in plese iz raznih krajev čeških in slovaških« je bilo mogoče vsak dan opazovati v »češki vasi« – rekonstrukciji 24 stavb z različnih čeških in slovaških pokrajin, predstavitve dijaških šeg in navad, gledališke predstave in občasne »prihode velikih skupin iz vseh čeških in slovaških krajev, ki so v amfiteatru predstavljali svoje šege in navade«. Med temi predstavitvami so bile predstavljene šege ob svatbah (nekaj svatb je bilo tudi čisto pravih), navade ob žetvenih praznikih, česanju hmelja, trgatvi, preji, ob pustu itd. O uspehih teh »muzejskih marketinških produktov« govori tudi dejstvo, da je bil amfiteater, kjer so te predstavitve potekale, vnaprej razprodan, čeprav je lahko sprejel celo 10.000 obiskovalcev (M. Murko, 1896: 124–126).

Murko je podrobneje opisal tudi prej omenjeno »češkoslovaško vas«, v kateri so obiskovalci lahko našli vrsto značilnih hiš iz različnih čeških, moravskih in slovaških pokrajin ter je bil izrecno navdušen nad mlinom, staro leseno šolo, kovačnico, moravsko vinsko kletjo, ribiško kočjo z ribnikom, iz katerega je izkušen ribič pred obiskovalci lovil ribe in rake ... Navdušila ga je tudi cela vrsta pokrajinskih tipov hiš, kjer je v »sobah, kamrah, kuhinjah, v podstrešjih in na dvorišču seveda vse kakor v resnici. Ljudje se nam semtretja predstavljajo le v figurinah, večkrat pa imamo tudi žive pred seboj. Tu nam kaže moravska babica, kako se slika hiše brez vzorcev iz glave, tam nam delajo umetne pisanke; drugod nam ponujajo domače kolače, večkrat pa zajdemo v krčme, kjer nam igrajo, pojejo in plešejo, da je veselje. V jedni siromašni koči najdemo celo novorojenčka, ki je zagledal beli svet na razstavi... Z druge strani pa je realizem tako daleč dotiran, da na nekem dvorišču vidimo tudi pripetega prašička... V vasi imamo poleg drugih zabav proti večeru tudi gledališče... z marionetami.« (Murko 1896: 92–94)

Slovenec je nekaj najznačilnejših podob češke razstave že leto prej, leta 1895, predstavil doslej prezrti Fr. Svetič (1895: 648), ki mu je največ zanimanja prav tako vzbudila »vesnice češkoslovenská«. V tej »vasi« se je po njegovih opažanjih

obiskovalcem v resnici zdelo, »kakor da so se kmetiške družine iz vseh češkoslovanskih pokrajin ... naselile na tem prostoru, in da si je vsaki gospodar postavil hišo po svojem vkusu in po domačih, dotičnemu kraju lastnih potrebah ... vsi ti 'grunti in 'chalupe' imajo tudi prebivalce: ali figurine v dotičnih značilnih krojih, ali pa tudi ljudi iz dotičnega kraja. Spominjamo se mlade kmetice, ki je polagala dete v zibel, ko smo stopili v izbo ... V vasi se nahaja vse, kar je treba za večjo naselbino: cerkev, zraven nje stara šola, mlin, kovačnica in kajpada več gostilnic, kjer se ponujajo ogledovalcu hrana, pijača in glasbeni užitki iz dotičnega kraja. Cerkev, 'kostel' je originalna ... lesena je v vseh delih, okoli nje je voda napeljana ... pri tej vaški cerkvi opravlja cerkovniško službo – pravi cerkovnik.« (Svetič 1895: 648 in 708)

Sicer pa bi kakšno pozitivno izkušnjo iz dobrih muzejev po svetu na prelomu iz 19. v 20. stoletje takratni redki slovenski kustosi (vse bi lahko prešteli na prste ene roke) lahko našli tudi v tako oddaljenih muzejih, kot je bil npr. »kavkaški prirodnozgodovinski muzej«, ki je bil ustanovljen leta 1867 in je bil v Rusiji takoj za petrograjskim in moskovskim muzejem, sicer pa se »sme meriti s prvimi muzeji vsega sveta.« Slovincem je ta muzej leta 1904 približal Ljudevit Stiasny v Koledarju Mohorjeve družbe. Takole je zapisal (cit. Šmitek 1988: 153–54): »Tu (v muzeju) gledamo pravo podobo kavkaških dežel in sicer v njeni preteklosti in sedanjosti... a tu ne stojte živali kakor podobe iz voska druga zraven druge, ampak tu se vidijo v skupinah, n.pr. divji kozel pleza črez skale, onemoglo kamelo raztrgajo šakali... tiger ko ravno s taco pobije neko žival. Bil je izborno prirejen, kakor bi bil živ, k čemur je še bolj pomagalo tudi to, da so stene in tla predstavljale neko pokrajino, kjer se še dandanes nahaja tiger.« Poleg tega Stiasny omenja še »mnogoštevilne skupine«, ki v naravni velikosti predstavljajo narodne noše vseh kavkaških ljudstev, »med tem ko nam lesena majhna poslopja predočujejo njene hiše in orodja. Njihovo vsakdanje življenje in zabave nam pa zopet kažejo razne skupine, n.pr. Gruzinci plešejo lezginko itd.« Pa to še ni vse; muzej je pripravljajl tečajje iz tradicionalnih obrti za »narodne učitelje«, se zanimal za sviloprejštv, čebelarstvo, ribarstvo. Stiasnyev opis Tbilisijskega muzeja zagotovo predstavlja muzej, ki je bil že v začetku 20. stoletja s svojim razstavnim konceptom (diorame in postavljanje muzejskih predmetov v njihovo »naravno« okolje) in s svojim pedagoškim programom (delavnice, tečajji) obrnjen k publiki in njenim različnim segmentom.

Vendar žal za navedene opise odličnih muzejskih vzgledov iz tujine velja isto, kot velja nasploh za našo etnološko misel v času po Matiji Murku. Murkova opozorila (in vzpodbude drugih piscev) so tedanji (sicer redko posejani) narodopisci poznali, a v njihovo raziskovalno prakso niso našla poti. Tudi ideje češkoslovanske razstave niso med prav tako redkimi muzejskimi delavci naletete na nikakršno podporo. Sledila so leta in celo desetletja muzeološke tišine, ko v strokovnih publikacijah – tudi tistih, ki so izrazito povezane z muzejskim delom in ustanovami – skoraj ne najdemo zapisov o vprašanih muzejskih postavitev, razstav in sploh o delu muzejev in skoraj nihče ni razmišljajl o tem, kako urediti lepo in privlačno muzejsko razstavo.

V muzejih so bila v ospredju vprašanja strokovnega zbiralnega dela po posameznih strokah v muzeju. Etnologija je v teh prizadevanjih novih muzejev (z eno samo izjemo v Mariboru) še vedno igrala povsem obrobno vlogo.

Do ustanovitve etnografskega muzeja – Šmid, Wester in Mantuani

78

V Kranjskem deželnem muzeju je bila v začetku 20. stoletja etnologija zapovrstjo pod skrbništvom arheologa Walterja Šmida³ (1905–1909), umetnostnega zgodovinarja Josipa Mantuanija (1909–1924) in zgodovinarja Josipa Mala. Njihove etnološke prispevke omenja že Kotnik, ki je zapisal, da se z njihovim delom začenja v Ljubljani sistematično proučevanje narodopisja, ki se je kazalo v številnih dopolnitvah zbirk pa tudi v nekaterih člankih izpod njihovega peresa, tako da »narodopisje ni bila pastorka v muzeju« (Kotnik 1944: 41–42). Tudi po mnenju drugih kasnejših piscev se je v začetku 20. stoletja konceptualni status etnologije v kranjskem deželnem muzeju izboljšal. Predvsem naj bi »poglobljeno znanstveno delo na področju etnologije postavil na trdne temelje« kustos Walter Šmid (Petru 1970: 19, Kremenšek 1985: 71). Zdi pa se, da vendarle velja pritrditi mnenju, da je bil njihov prispevek precej enostranski, namenjen predvsem »zbiranjju, spopolnjevanju, urejanju in proučevanju ljudske likovne ustvarjalnosti« (Slavec Gradišnik 2000: 65, 173). Glede na predizobrazbo (arheologija, umetnostna zgodovina, zgodovina) je ta enostranost sicer razumljiva, ne pa tudi opravičljiva. Navedeni »skrbniki« narodopisnih zbirk v deželnem muzeju so namreč le desetletje ali dve po Matiji Murku, kakor ugotavlja Bojana Rogelj Škafar (1995: 214), njegov etnološki koncept že povsem pozabili.

In kakšni so njihovi »etnološki prispevki«: Walter Šmid je npr. bil soavtor in je poročal o razstavi »narodne umetnosti in domače obrti« na Dunaju leta 1905, sicer pa je pisal o likovni umetnosti na panjskih končnicah, o izvoru kranjske narodne noše in okrasih na preslicah. Josip Mantuani, ki je bil kot ravnatelj muzeja od Šmidovega odhoda 1909 zadolžen tudi za »narodopisni oddelek« (Kotnik 1944: 41), je njegovo delo nadaljeval; izpopolnil je zbirko panjskih končnic, nakupil večjo zbirko belokrajnskega blaga, pirhov, drugega drobnega gradiva, fotografij ipd... in kot urednik Carniole in nato Glasnika muzejskega društva »izdatno upošteval tudi narodopisno vedo«. Mantuani je pisal o ostankih prazgodovinske tkalne tehnike in strokovno ocenil Sičeve izdaje zbirk narodnih ornamentov (Kotnik: 1944: 41–42, Novak 1985: 256–57). Malovo muzejsko delo pa v glavnem vendarle sodi v čas po ustanovitvi etnografskega muzeja, zato o njem drugje in kasneje.

Podrobneje si med omenjenimi velja ogledati predvsem delo Walterja Šmida, ki je ob preurejanju »kulturnozgodovinskega, narodopisnega (volkskundliche) in

³ V tekstu bom pri omembah Walterja Šmida uporabljal slovensko zapisano inačico njegovega priimka, saj se je v času, ki ga obravnavam (začetek 20. stoletja) tudi sam podpisoval tako, in sicer v slovenskih in nemških tekstih. Kot je mogoče razbrati iz njegovega zanimivega življenjepisa je Schmid postal šele potem, ko ga je deželni muzej leta 1909 odpustil je leta 1912 dobil službo v graškem Joanneumu in na graški univerzi (F. Baš 1951: 386–7).

obrtnega oddeleka« muzeja, dejansko zasnoval nov etnološki muzejski koncept. Ta se sicer v marsičem razlikuje od Dežmanovega »kulturnozgodovinskega«, vendar ostaja v istih kulturnozgodovinskih okvirih – prav v ničemer pa se ne naslanja na Murkovega. Zato so nekateri avtorji že zapisali, da W. Šmid v letih 1905–1906, ko je ta koncept razvijal, »ni poznal ali je spregledal 10 let star spis Matije Murka« (Rogelj Škafar 1995: 214). Najbrž pa bo bolj držalo, da je Šmid Murkovo delo sicer poznal, a ga (tako kot tudi sicer v ljubljanskih narodopisnih krogih) preprosto ni dovolj upošteval oz. cenil. Šmid namreč Matija Murka in njegov epohalni spis navaja med literaturo v svojem poročilu o razstavi »narodne umetnosti in domače industrije« na Dunaju (od novembra 1905 do marca 1906), ki jo je leta 1906 objavil v Slovanu (Šmid 1906: 173), a v samem poročilu Murka in njegovih obširnih pogledov na tedanje narodopisje ne omeni niti z besedico.

Tudi sicer je iz njegovih spisov moč razbrati temeljno konceptualno neizčiščenost stališč glede izrazov narodopisje – Volkskunde in odnosa obeh do kulturne zgodovine. Tako npr. v omenjenem spisu v uvodu Šmid piše o značaju dolgo pripravljane razstave »narodne umetnosti in domače industrije«, ki je imela namen »predočiti obseg in zgodovinski razvoj obrtov, s katerimi se je pečalo priprosto ljudstvo v prejšnjih dobah«. Toda po Šmidovem mnenju je razstava v trenutku, ko je »izložila tudi predmete že izumrlih obrti, prestopila na kulturnozgodovinsko polje«, saj »pretežna množina razstavljenih predmetov kaže lice preteklosti«. Že v naslednjem stavku isto razstavo poimenuje »etnografsko«, v kontekstu vprašanja mešanja narodov in »stika kultur«, ki je v Avstriji tako izrazito (Šmid 1906: 168). Po drugi strani pa kamniško zbirko Nika Sadnikarja, ki je tudi sodeloval na razstavi, poimenuje »narodoznansko«. V vsakem primeru pa je zanimivo poudariti, da je Šmid kot razločevalni kriterij med kulturno zgodovino in etnografijo (narodoznanstvom?) uvedel starost predmeta; po njegovem v etnografijo sodijo le žive dejavnosti in prežitki, vse kar je že izginilo oz. izumrlo, pa predstavlja »kulturnozgodovinsko gradivo«.

Taka Šmidova nedosledna uporaba treh (tudi po tedanjih merilih) različnih izrazov za označitev razstave je seveda toliko bolj nedoumljiva, ker je nekoliko prej v istem letniku Slovana Josip Wester prav ob Šmidovem članku o panjskih končnicah poskušal vnesti nekaj več jasnosti in doslednosti v uporabo teh izrazov. Pri tem je bil Westrov predlog⁴ uporabe »vede o narodu« v večini povzetek Murkovega nekoliko obširnejšega prikaza razvoja narodopisja v Evropi (Slavec Gradišnik 2000: 59–60).

V zvezi z omenjeno razstavo, ki jo je pripravil kranjski deželni muzej oz. njegov ravnatelj Ivan Šubic, ki je tudi napisal muzejski katalog, pa vendar še poudarimo, da bi jo lahko označili za našo prvo celovito narodopisno razstavo, ki je imela vsaj deloma mednarodni vpliv in značaj. »Muzejsko podobo« razstave pa bi iz ohranjenega gradiva veljalo še podrobneje proučiti, saj je iz Šmidovega poročila o razstavi jasno razvidno, da je deželni muzej Rudolfinum zanjo prispeval le dve

⁴ Wester predlaga besedo »narodoznanstvo« za slovenski prevod termina Folklore, ki ga Nemci prevajajo s Volkskunde, vendar naj bi se ta »natanko ločil« od pojmov »človekoslovje« – antropologija, »narodopisje« – etnografija in »narodoslovje« - etnologija, Völkerwissenschaft, Völkerkunde. (Wester 1906: 23)

zbirki: »krasne vezenine« (ki se po tekstu sodeč najbrž nanašajo na predstavitev ženske noše in ženska ročna dela) in zbirko »okoli 30 končnic kranjskih panjev«, ki jo je pripravil Šmid sam. Toda na razstavi je sodeloval tudi Karel vitez Strahl iz Stareloke, ki je »iz svoje bogate zbirke poslal dragocene predmete«, in kamniški živinozdravnik Niko Sadnikar, ki je tudi posedoval »lepo narodoznansko zbirko« (Šmid 1906: 169). Na prvi pogled bi potemtakem lahko sodili, da je bil muzejski prispevek Rudolfinoma zares bolj »kulturnozgodovinski«, medtem ko sta njen »narodoznanski« kontekst prispevala Sadnikar in Strahl. Fotografija muzejsko zanimivega interierja »kmečke sobe v Strahlovem gradu v Stariloki« nas pri tej domnevi vsekakor podpira (fotografija objavljena v: Šmid 1906: 173).

80

Sicer pa se o vsebinskih razsežnostih Šmidovega narodopisnega muzejskega koncepta lahko natančno poučimo v njegovem poročilu o muzeju za leto 1906 (Šmid 1907). V uvodu posebej omenja temeljite spremembe narodopisnega oddelka muzeja, v katerem so precej pomnožene zbirke povsem na novo postavili v osem muzejskih vitrin. Ker Šmid nato našteva predvsem nove pridobitve, podrobne slike o vsebini njegovih osmih »narodopisnih vitrin« nimamo; zato pa je iz poročila razvidna zelo podrobna struktura muzejskih oddelkov in posameznih zbirk v njih. Muzej je v tistem času imel še vedno štiri večje oddelke: arheološkega, prirodoslovnega in numizmatičnega ter enovit »kulturnozgodovinski, narodopisni in obrtni oddelek« (prav tam: 14–28).

Kulturnozgodovinski, narodopisni (volkskundliche) in obrtni oddelek je Šmid razdelil na šest pododdelkov, ki niti po svojih nazivih niti po vsebini (novo pridobljenih predmetov) ne razodevajo povsem jasno svojega bodisi kulturnozgodovinskega, narodopisnega ali pa obrtnega značaja. Celoten oddelek namreč razdeli na pododdelek hišnih starožitnosti, sledijo državne in občinske starine, vojaške, cerkvene, umetnostne in znanstvene starine. Največ narodopisnih sestavin bi verjetno našli v prvem pododdelku hišnih starin, kamor po njegovem mnenju sodi stanovanjska in hišna oprava in oprema, tekstil, noša in nakit, spomeniki družabnega življenja, rokodelstvo in obrt. Deloma pa narodopisno gradivo po Šmidovi klasifikaciji najdemo tudi v zadnjem, umetnostnem pododdelku, kamor je uvrščal kmečko slikarstvo in plastiko.

Pri tej razdelitvi tako kljub njegovemu pisanju o obsežni ureditvi narodopisnih zbirk seveda ni jasno, v katere pododdelke so sodili narodopisni in v katere kulturnozgodovinski ali obrtni predmeti. Konceptualne jasnosti zato Šmidu tudi v tem pogledu ne moremo prisoditi. Murkovi koncepti torej nanj prav zares niso imeli nobenega vpliva, prav tako Šmid ni upošteval koncepta Josipa Westra (1906: 24), ki je sicer na kratko v marsičem povzel Murka, a je bil Šmidu časovno bliže in je bil objavljen prav v zvezi s Šmidovimi narodopisnimi objavami in v začetku Šmidove kariere v muzeju. V njih je Wester podobno kot Murko spet poudaril, da so pri zbiranju in obravnavah narodopisnega blaga materialno stran »puščali doslej skoro docela v nemar«. Zato je predlagal bolj temeljito nabiranje in urejevanje snovi, kar naj bi ga vodil poseben odbor, ki bi si »napravil obsežen, natančen načrt« ter organiziral »po slovenskih krajih obsežno zaupniško mrežo, ki bi se

ravnala »po določenem načrtu«. Predlagal je tudi, da bi osnovo takega načrta predstavljala narodopisna sistematika, kakršno je predlagal Raimund F. Kaindl v svoji knjigi *Die Volksunde 1903* (Wester 1906: 24).

Josip Wester je dobršen del svojih narodopisnih pobud naslovil prav na Rudolfinum, ki naj bi zbral, uredil in razstavil (tudi na občasnih razstavah) »vse predmete, ki pričajo o narodni umetnosti, vse izdelke domačih obrti, sploh vse kar obdaja in spremlja človeka od zibelke do groba« (Wester 1906: 25). Tako pa Wester s podobo Rudolfinuma na področju narodopisja ni bil zadovoljen; zapisal je, da so v t. i. »obrtni dvorani« sicer lepi »domači obrtniški izdelki«, a je zbirka nepopolna in da je že od otvoritve (leta 1888) ves čas enaka, poleg tega pa v njej obiskovalec ne dobi vpogleda v »področje domače folklore«, saj je marsikaj nametano tudi po drugih muzejskih dvoranah (Wester 1906: 25). Nazadnje Wester spet predlaga, da bi pri Slovenski matici (tedaj vsekakor neke vrste slovenski akademiji znanosti) ustanovili »odsek za nabiranje vesoljnega slovenskega narodnega blaga«. Prav tako apelira na deželni zbor, ki je 24. novembra 1905 že sklenil, da je potrebno Rudolfinum reorganizirati, da pri reorganizaciji ne pozabi na »naše narodoznanstvo« – vedo, ki je na Kranjskem »dosihmal ni tako uvaževala, kakor ji gre« (Wester 1906: 25). Predvsem pa se mu zdi pomebno, da bi se v okviru deželnozborske pobude, ki bi ji bilo potrebno posvetiti nekaj več raziskovalne pozornosti, ustanovil v Rudolfinumu **slovenski narodopisni muzej**, ki se zdi nujen zlasti v dobi, ko plovemo »v nekako vse izravnavaajoče kozmopolitsko kulturno stanje«. To je seveda tudi glas za prebijanje deželnih okvirov, ki so se v Rudolfinumu krepko zasidrili, glas za krepitev slovenske nacionalne identitete v muzeju, ki naj bi v duhu časa »za vselej ohranil priče njegovega (narodnega) individualnega mišljenja in čutenja, priče njegove samobitnosti« (Wester 1906: 25).

Tako je Wester v mnogih potezah obnovil Murkove pobude, ki potem niso bile realizirane; Šmid jih je pri svojem kasnejšem delu, vsaj deloma upošteval. Zagotovo pa bi Šmid zaradi svoje znanstvene širine položaj narodopisja še utrdil, vendar je bil že leta 1909 zaradi povsem osebnih razlogov odpuščen (F. Baš 1951: 386). Tako je kljub kritiki njegovega etnološkega koncepta v kranjskem deželnem muzeju v njegov prid vendarle treba pritrditi Franju Bašu, ki je ob Šmidovi smrti leta 1951 zapisal, da je v nekaj letih svojega dela v muzeju »razvil vsestransko arheološko in etnografsko delavnost, ki je v veliki meri postavila temelje današnjim arheološkim in etnografskim zbirkam« (F. Baš 1951: 386). Od nove zaposlitve v Gradcu dalje je Šmid postal znan predvsem kot arheolog, vendar Franjo Baš upravičeno zatrdi, da je bil naš prvi »paleoetnograf«, zlasti zaradi svojih načrtnih izkopavanj in obravnav mnogih naselij (Poštela, Ulaka, Vače), hkrati pa tudi prvi, »ki je posvečal pozornost naši najstarejši obrti, zlasti železarski, in prvi, ki je pri svojem muzejskem delu zajel vso našo domačo in umetno obrt« (prav tam: 387).

Tako podrobnejši vpogled v situacijo Deželnega muzeja Rudolfinuma v novem – 20. stoletju kaže, da kljub opozorilom o neupoštevanju narodopisja kot

vede, ki se je v Evropi že krepko razvila, »etnološki« koncepti, ki so jih zasledovali omenjeni trije kustosi niso bili ustrezni za tedanji evropski razvoj stroke. Šmida in Mantuanija pa je med vsemi etnološkimi temami in gradivom zanimala predvsem ljudska umetnost. Narodopisje je tako vendarle ostalo »pastorek« v deželnem muzeju tudi v 20. stoletju. Narodopisje so sicer kot samostojno vedo priznavali, a v muzeju ji samostojnega mesta nikoli niso namenili, kvalificirane in umestne kritike ter odmevne pobude, ki so prihajali iz krogov zunaj deželnega muzeja, pa so prezrli.

Murkov narodopisni koncept v Mariboru

82

Običajno velja, da Murkov narodopisni koncept in njegov etnološki raziskovalni program »žal ni naletel na odmev v muzejski praksi« (Rogelj-Škafar 1993: 6), pa tudi sicer v narodopisju ne. S stališča muzeologije so Matiji Murku res sledila leta »muzeološke tišine«, čeprav se je institucionalna baza muzejskega dela vendarle krepila. Ob koncu 19. stoletja se je namreč ob kranjskem deželnem muzeju pojavilo še kar nekaj drugih; v Celju leta 1882, v Ptujju leta 1893, leta 1889 je nastal šolski muzej v Ljubljani, mariborski mestni muzej pa so odprli leta 1903. Tudi zasebne muzejske zbirke iz prejšnjega obdobja so še obstajale (Strahlova) in nastajale so tudi nove (Sadnikarjeva leta 1893). Ob tako skromni muzejski bazi je bil pri nas proces specializacije muzejske dejavnosti in muzejskih matičnih strok, ki je bil v Evropi zlasti v drugi polovici 19. stoletja najznačilnejša poteza razvoja muzejev, precej počasnejši in mu lahko (z izjemo šolskega muzeja) sledimo šele po prvi svetovni vojni (Hudales 2001: a).

Položaj etnologije je bil zato tudi v večini drugih muzejev, podobno kot v Rudolfinumu, nedefiniran in neizrazit, čeprav morda vsaj v nekaterih muzejih narodopisje ni bilo tako zelo zapostavljeno. To zagotovo velja za obe že omenjeni privatni muzejski zbirki – Strahlovo v Stari Loki in Sadnikarjevo v Kamniku. Starejša je nastala že sredi 19. stoletja na gradu Edvarda Strahla (1817–1884), zbiranje pa je nadaljeval sin Karl (1850–1929). Žal ne vemo, kakšna je bila zbirka ob svojem nastanku; Šmidov popis prej omenjene dunajske razstave pa nas seznani s podatkom, da je bilo v njej precej dragocenih narodopisnih predmetov. Vemo tudi, da je po koncu prve svetovne vojne Karl Strahl sestavil katalog zbirke s 1000 slikami in grafikami, poleg tega pa še »veliko dragocenega pohištva in drugih starin«, tako da je šlo za tedaj najbogatejšo zbirko umetnin na Kranjskem. Ob smrti Karla Strahla leta 1929 je bila zbirka razprodana. Simptomatično za položaj narodopisja v Sloveniji je, da je velik del zbirke prišel v posest Narodne galerije in Narodnega muzeja, številne umetnine so kupili zasebni zbiralci (Stopar 1998: 96), etnografskega muzeja, čeprav je bil tedaj že šest let samostojen, med kupci ne najdemo. Predvidevamo lahko, da so nekateri »dragoceni narodopisni predmeti« iz Strahlove zbirke (ki jo je omenjal Šmid leta 1906) pristali predvsem v Narodnem muzeju, ki se v tistem času ni prav nič branil tovrstne dediščine in jo je še naprej uvrščal v svojo kulturnozgodovinsko zbirko.

V začetku 20. stoletja pa bi med našimi muzeji vendarle morali omeniti izjemo – mariborski muzej Zgodovinskega društva, ki je bil za javnost odprt leta 1909. Tam je sicer že od leta 1896 deloval škofijski muzej, nemško muzejsko društvo je 6. decembra leta 1903 ustanovilo Mestni muzej, isto leto ustanovljeno slovensko Zgodovinsko društvo pa je že takoj po ustanovitvi začelo z akcijo za ustanovitev svojega muzeja in z zbiranjem muzejskih predmetov (Kladnik 1998: 142–143). Očitno je poudarjeno slovenska (in protinemška) orientacija Zgodovinskega društva v načrtih za ustanovitev muzeja narodopisju odmerila precej pomembnejšo vlogo kot v drugih slovenskih muzejih. Deloma pa je bil zagotovo odločilen tudi vpliv Matije Murka na krog pobudnikov mariborskega Zgodovinskega društva.

Že ob ustanovitvi društva marca 1903, kjer je na ustanovnem zboru sodeloval tudi Matija Murko, so govorili o »muzeju« kot o eni izmed oblik društvenega delovanja, oktobra 1903 pa so sklenili kot pomoč laikom pri zbiranju predmetov za bodoči muzej »v majhnih brošuricah izdajati kratek poljuden navod za zbiranje in obdelovanje starinskih reči« (Kovačič 1904: 103–106). Poleg navodil za »izkopavanje gomil in predzgodovinskih starin« naj bi Gabrijel Majcen napisal tudi navodila »o narodopisni zbirki«. Decembra leta 1903 je odbor društva že sklenili ustanoviti »zgodovinsko, narodopisni in naravoslovni muzej za Slovensko Štajersko« (Društvena poročila 1904: 107), deloma tudi pod vtisom pravkar odprtega nemškega mestnega muzeja. Akcija je potem hitro začela dobivati konkretne oblike; leta 1903 in 1904 sta Gabriel Majcen in Fran Kovačič začenjala večdnevne zgodovinsko- narodopisno-arheološke terenske raziskave v okolici Maribora (prav tam: 109 in 211), Gabriel Majcen pa je na svojih večkratnih izletih »natančno proučil krajevne in narodopisne razmere« v Skokah pri Mariboru itd. Na drugem občnem zboru Zgodovinskega društva oktobra 1904 je tajnik društva Fran Kovačič med njegove najpomembnejše naloge (preiskati arhive, raziskati prazgodovinska in staroslovanska selišča, proučiti gospodarsko, versko, obrtno, umetniško, slovstveno zgodovino) enakovredno postavil tudi »narodopisni program« društva: »V narodopisu še čaka delavcev folkloristika, dijalektologija, ljudska psihologija, narodne noše in običaji, stavbinske posebnosti itd.« (Kovačič: 1904: 214–215).

V tem kratkem programu pač manjkajo nekatera opozorila, ki jih lahko preberemo v krajšem zapisu Matije Murka v isti številki ČZN (1904: 209), kjer svetuje, naj sodelavci ČZN vključijo v svoj narodopisni program poleg običajnih opisov »narodnega verovanja, narodnih šeg in navad« še podatke, »kako narod živi, misli in čuti«, in vprašanja, »kje, v kakih hišah in vaseh in kako živi narod, kaj in kako dela po starem in doma itd.«, dalje opozorila za proučevanje sodobnosti, vseh slojev prebivalstva; opozori na pomen zbiranja in objavljanja načrtov, fotografij in slik, »kajti pri mnogih rečeh izda podobica več nego najdaljši opis«. Kovačič najbrž vsa Murkova navodila v času 2. občnega zbora oktobra 1904 še ni mogel imeti v rokah, zato je zanimivo, da kljub temu v program narodopisja vključi dijalektologijo in »ljudsko psihologijo«, ki v tistem času pač nista bili običajni sestavini »narodopisnega dela«.

Sorazmerno samostojno »narodopisno držo« pa so pokazali mariborski odborniki Zgodovinskega društva leto kasneje. Na tretjem občnem zboru društva 22. oktobra 1905 v Celju je tajnik Kovačič ponovno poročal o »smotrih in delovanju Zgodovinskega društva«, ki je tokrat zajemalo le dve stroki: zgodovino in narodopisje. Podrobneje je predstavil le narodopisje, ki je bilo tokrat (zagotovo tudi zaradi Murkovega opozorila iz leta 1904) bistveno obsežnejše. Brez dvoma »narodopisni program ČZN« iz leta 1905 predstavlja (vsaj v etnologiji) pomembno, a pozabljeno epizodo v odnosih med ČZN in »narodopisjem«, ki bi moralo v zgodovini etnologije imeti svoje mesto, čeprav ga noben pregled zgodovine etnologije doslej ni omenjal. Tudi zato ne bo odveč, če ga deloma citiramo:

84

“Kar se tiče narodopisa, ki tudi spada v delokrog “Zg. dr.”, se doslej ni moglo kaj posebnega storiti, ker je še pri nas v tem oziru premalo zanimanja. In vendar je ta stroka ravno za nas silno velike važnosti. Naše ljudstvo je treba proučevati, in ko spoznamo ljudsko dušo, se na podlagi teh rezultatov mora zasnovati dobro premišljena politična taktika, javna vzgoja, izobrazba in socialna organizacija... Med germanskimi in romanskimi narodi je narodopisje že silno napredovalo, med Slovani so pa v tem oziru zlasti Čehi vzor. Pojdimo torej v šolo k Čehom in proučujmo svoje ljudstvo! Zanimati nas mora cel človek, opazovati moramo njegov tip, postavo, mišljenje in čutenje, pravne in npravne nazore, njegovo bivališče in delo, njegove igre in zabave, njegovo lepoticje, način življenja ob delavnikih in praznikih, zanimati nas mora vsaka vas, vsaka okolica, vsak okraj. Tako spoznamo sestavine narodove kulture ter njene solnčne in senčne strani. Ni se treba sramovati in prikrivati, če najdemo pri tem tudi tuje elemente, saj noben narod nima čisto samosvoje kulture, ki je občečloveško delo, ampak narodopisca zanima, kaj je kateri narod od svojega doprinesel k občni kulturi, od kod in po kateri poti je dobil tuje primesi, kako si jih je asimiral... Narodopis tudi nikakor ni mrtev predmet, ki bi zanimal le teoretičnega strokovnjaka, marveč je aktualne, praktične važnosti...”

Naša duhovščina, učitelji, pravniki, zdravniki, i.t.d., ki po svoji službi mnogo občujejo z narodom, lahko brez velikega truda store mnogo za domači narodopis, kakor Čehi. Saj imajo celo tlačeni Slovaki v Turčanskem Sv. Martinu svoj narodopisni muzej in, kar je zanimivo, so zlasti slovaške dame mnogo storile na narodopisnem polju. Treba je le nekoliko požrtvovalnosti in podjetnosti, pa bi se brez velikega truda dale tudi pri nas po češkem vzorcu prirediti krajevne razstave, oziroma zbirke, ki bi predstavljale narodno življenje večjih in manjših skupin, na primer Pohorje, Savinjska dolina, Slovenske gorice, Mursko polje, itd. iz teh razstavic in zbirk pa bi se dal napraviti **južno-štajerski narodopisni muzej** (poudarjeno v originalu).” (Kovačič 1905: 185–186)

Vsekakor je na koncipiranje Kovačičevega teksta iz leta 1905 očitno vplival tudi najpomembnejši Murkov spis iz leta 1896 in tam navedeni »Nauki za Slovence« (1896: 132–137). Vpliv slutimo v omembah v slogu »učimo se od čehoslovanov«, v omembah zbirateljskega dela lokalne »narodne inteligence« in seveda v omembi

narodopisnih »razstavic«, ki potem končno prerastejo v »narodopisni muzej«. V zvezi s pojmovanjem »narodopisa« pa se zdi najpomembnejše Kovačičevo pojmovanje »narodopisja« v dokaj antropološki različici, ki odseva v trditvi: »Zanimati nas mora cel človek, opazovati moramo njegov tip, postavo, mišljenje.« Matija Murko podobno zanimanje definira kot zanimanje za »vse telesne lastnosti (velikost, širokost, teža, oblika glav, barva las, oči itd.) in zanimive tipe« (Murko 1896: 78). Natančnejša primerjava pa bi najbrž pokazala, da pri Kovačiču ni šlo samo za mehanično prepisovanje, ampak tudi za samostojnejše poglede na narodopisje. Tako Kovačič vedi pripisuje določen pomen tudi na področju »politične taktike, javne vzgoje, socialne organizacije« ipd., kar vsekakor bolj spominja na Antuna Radića in njegovo pojmovanje etnologije kot »socialne znanosti« kot pa na Matija Murka (Kremenšek 1983: 73). Po drugi strani niso izvzeti drugi mogoči vplivi, saj se je navsezadnje Kovačič z narodopisjem srečeval že kot mlad bogoslovec in od leta 1890 dalje v Slovenskem gospodarju objavljaj »narodopisno blago«.

Kovačičevo najpomembnejše samostojno »narodopisno podjetje« pa je njegovo zavzemanje za »južnoštajerski narodopisni muzej«, ki je bilo v etnologiji povsem prezrto. Deloma najbrž zato, ker ideje ni nadrobneje predstavil in je ne zasledimo niti v njegovih kasnejših spisih niti v zapisnikih in dokumentih Zgodovinskega društva. Zato pa se je pred tem (1903 in 1904) in kasneje veliko govorilo in pisalo o ustanovitvi »zgodovinsko, narodopisnega in naravoslovnega muzeja za slovensko Štajersko« (Društvena poročila 1904: 107) ali »**spodnještajerskega narodnega muzeja**«, kakor so ga ob otvoritvi leta 1909 uradno imenovali. Iz kasnejših poročil Frana Kovačiča pa vendar sklepamo, da je imel prvotno zares v mislih poleg društvenega »narodnega muzeja« tudi »narodopisni muzej«; tako je ob poročanju o ogledu »kmetskega muzeja v Št. Lambertu« in graškega narodopisnega muzeja pripomnil, da »radi pomanjkanja primernih prostorov odbor zgodovinskega društva v pogledu ustanovitve tega muzeja ni mogel ničesar ukreniti« (Društveni glasnik 1918: 128). Navedeno se na narodni muzej seveda ne more nanašati, saj je ta v tem času že več kot desetletje deloval za javnost. Poleg tega Kovačičevo zavzemanje za južnoštajerski narodopisni muzej nakazuje veliko »muzejsko dinamiko« slovenske štajerske prestolnice, v kateri so od začetka 20. stoletja delovali kar trije muzeji (škofijski, narodni in »nemški muzej« Muzejskega društva), leta 1918 pa se je temu pridružila še pobuda Zgodovinskega društva, ki je »bilo med prvimi, ki je sprožilo misel in izdalo poziv za vojni muzej«. Vendar so zaradi slabega odziva to misel kasneje opustili (Društveno poročilo 1918: 130).

Tudi ob opisovanju slovaškega narodnega muzeja v Sv. Martinu leta 1907 Kovačič ni mogel skriti navdušenja nad narodopisnim delom slovaškega muzeja, ki sicer obsega »geološko, prazgodovinsko, zgodovinsko, narodopisno in naravoslovno zbirko«. Od vtisov, ki jih je dobil v tem muzeju, Kovačič obširneje opiše le, »kako zanimivo (se) predstavljajo razni predmeti in leseni izdelki ter življenje slovaških pastirjev! Tu vidiš v miniaturni slovaško kmetsko hišo, tam ti lesene figure predstavljajo, kako Slovak pripravlja mleko in sir, tam zopet vidiš kosce, predice s kolovratom in motovilom, tkalce s krosni (tudi Slovak ima krosná). Jako zanimivi

so narodni kroji, vezivo in pletivo.« (Kovačič 1907: 235) Podoba vseh drugih muzejskih zbirk slovaškega narodnega muzeja je ob narodopisni zbirki očitno zbledela. Ideja narodopisnega muzeja zagotovo sodi tudi v kontekst Kovačičeve izjemno široke zasnove zgodovinskega društva, ki je takoj ob ustanovitvi začelo ustanavljati tudi svojo strokovno publikacijo, muzej, knjižnico in arhiv. Pobude za uresničevanje take zasnove po Baševem mnenju izvirajo predvsem iz Kovačičevih lastnih pogledov in korespondence s Franom Buličem, ki je imel tedaj pomembno vlogo v organizaciji arheologije in muzejskega dela v Splitu (Baš 1939: 11). Pobude za narodopisni muzej pa je najbrž treba deloma pripisati Murkovemu narodopisnemu programu iz leta 1896, deloma pa tudi navdušenju nad narodopisnim delom slovaškega narodnega muzeju v Sv. Martinu (Kovačič 1907: 233–36).

Ideja Južnoštajerskega narodopisnega muzeja se je potem iztekla v splošnem narodnem muzeju, ki pa je imel zelo močan narodopisni oddelek. Le tega sta postavila prav Fran Kovačič in Gabriel Majcen, ki sta v Mariboru imela očitno največ posluha za narodopisje. Zanimivo je, da je mariborski Narodni muzej že ob otvoritvi imel tudi najbolj natančno definirano svoje poslanstvo med vsemi muzeji, ki so tedaj obstajali pri nas. Fran Kovačič (1909: 114–115), ki se mu je zdela najpomembnejša delitev poslanstva (»namen«) muzeja na »strogo znanstveni za specialiste« in »praktični (namen) za ljudsko izobrazbo in vzgojo«, je to v otvoritvenem govoru tudi posebej poudaril. Zlasti natančno je nato obdelal predvsem ta »praktični namen« muzeja in poudaril, da je »domoznanstvo, poznavanje domače zgodovine, zemlje in ljudstva eden najvažnejših činiteljev ljudske izobrazbe«, prav k tovrstni izobrazbi pa »veliko pomaga« muzej, ker »nazorno predočuje preteklost in sedanjost naroda in zemlje, vzbuja narodno samozavest in ponos in s tem moralčno moč naroda, goji estetiški čut ljudstva, uči ceniti starine in umetnine, ki se mnogokrat vandalsko razdevajo vsled pomanjkanja historično estetiškega čuta, naposled je velikega pomena za omikance, ki naj bi bili voditelji in vzgojitelji ljudstva« (Kovačič 1909: 114). Kovačič nato izpostavi še misel, da zbiranje in raziskovanje »domačih starin« in »narodopisnih posebnosti« nudi »mного hvaležnega pozitivnega dela, daje priložnost spoznavati ljudstvo, ceniti njegove šege, zbližuje in vzbuja inteligentne moči«, ki bi se sicer zgubile v »strastnem razdiravnem delu« – pri čemer najbrž misli na takratno usodno politično razcepljenost.

Še bolj samostojen poseg mariborskega kroga odbornikov Zgodovinskega društva na področje narodopisja pa kaže delo Gabriela Majcna, ki smo ga že omenili. Leta 1904 je Majcen dobil nalogo napisati knjižico z navodili za zbiranje narodopisnega blaga – »navod o narodopisni zbirki« – s katerimi bi na tem področju lahko marsikaj postorili tudi laiki. Njegov dokaj obsežni spis (124 strani rokopisa!) je bil pripravljen v letu 1906 in odbor Zgodovinskega društva je na seji 31. oktobra tega leta odločil, da se »spis o nabiranju narodopisnega blaga sprejme in sklene v tej zadevi stopiti v dogovor z Slov. Matico« (Kovačič 1906: 225). Dogovor z Matico se je potem očitno iztekel tako, da je Majcenovo delo ocenil Karel Štrekelj, ki je bil tudi odbornik Zgodovinskega društva, vendar na seje v Maribor skorajda ni prihajal. Razlog za Štrekljevo dodatno recenzijo je bil

najbrž v tem, da je Štrekelj že leta 1903 želel sestaviti »navodila, kako je zbirati narodno blago, vse to kar se danes imenuje folklore. Vsi drugi narodi imajo že take navode, edini mi, ne!« Tak »navod« naj bi izšel pri Slovenski matici, bil približno tako obsežen, kot je bila Radićeva »Osnova za sabiranje i proučavanje grade o narodnom životu«, medtem ko naj bi vsebinsko upoštevali druga podobna navodila, zlasti angleška »George Laurencea Gomme-a« (iz pisma Luki Pintarju 12. 8. 1903, cit. Kropelj 2001: 72–73).

Štrekljeva ocena Majcnovega dela je že vzbudila nekaj pozornosti raziskovalcev, ki so koncept Štrekljevega pisma Majcnu (iz decembra oz. januarja 1906 ali 1907) našli v Štrekljevi korespondenci v Pokrajinskem arhivu v Mariboru in ga skorajda v celoti objavili; »predvsem zaradi Štrekljeve definicije folklore, ki jo je enačil z narodopisjem oz. etnografijo«, prav tako pa tudi zaradi dokaj podrobne delitve predmetnega obsega narodopisja (»po vzoru Zawilinskega«), ki jo je Štrekelj predlagal Majcnu kot mnogo bolj primerno (Kropelj 1990: 266, ista 2001: 80–82).

Toda v Majcnovi zapuščini je ohranjeno originalno Štrekljevo pismo, datirano 5. januarja leta 1907, (Štrekelj–Majcen: 5. jan 1907), ki se od zgoraj omenjenega koncepta razlikuje v nekaj poudarkih, vsekakor pa toliko, da bi veljalo razlike ob priložnosti podrobneje proučiti. Predvsem v originalnem pismu Štrekelj preko avtorja Majcna Zgodovinskemu društvu odločno odsvetuje tisk Majcnovega navoda: »Vaše navodilo za etnografično popisovanje našega naroda ... zdi se mi v mnogočem pomanjkljivo, da ga takega ne morem priporočiti zgodovinskemu društvu v natisek.« Štrekelj meni, da se »zlasti premalo ozira na duševno stran predmeta«, »popolnoma pomanjkljiv je oddelek o jeziku«, razdelitev snovi se mu zdi »premalo pregledna« itd. Prav tako Štrekelj Majcna pouči, da »narodopisje ali etnografija v zmislu nemškega izraza 'Volkskunde' (folklore) (v razliko od etnologije = narodoznanstva) se ozira namreč bolj na mišljenje in verovanje, na običaje in pripovedi človeka ali naroda brez kulture ali pod uplivom kulture, kakor pa na unanje stvari, ki jih je jemati v poštev le v toliko, v kolikor so prvemu v podstavo in služijo v njega razumevanje«.

Toda v Majcnovi zapuščini je ohranjen tudi koncept kritiziranih »navodil za etnografično popisovanje našega naroda« s Štrekljevimi popravki in dostavki vred (PAM: Majcen 1907). Ta navodila pa v resnici predstavljajo nepričakovano presenečenje, ki bi zaslužilo nadrobnejšo analizo, morda pa celo objavo v celoti, ki jo je Karel Štrekelj pred skoraj stoletjem tako odločno zavrnil. Ob tem mimogrede povejmo, da je leta 1919 objavo Majcnovega rokopisa, ob upoštevanju Štrekljevega mnenja, ponovno odsvetoval dr. Josip Tominšek. In vendar že bežen pogled na vsebino Majcnovih vprašalnic pokaže, da gre za obsežno delo s 124-imi rokopisnimi stranmi; vprašalnice so razdeljene na 25 tematskih sklopov s skupaj skoraj 1000 vprašanji, med katerimi so nekatera precej kompleksna in včasih vsebujejo tudi po deset in več podvprašanj:

- I. Kratek prirodoznanski in biološki opis kraja z ozirom na narodopisje
- II. Opis prebivalstva
- III. Človek v raznih dobah
- IV. Obitelj in žlahta

- V. Nekrvna žlahta
- VI. Družina in življenje v njej
- VII. Sosedstvo, prijateljstvo in občevanje sploh
- VIII. Posameznik kot ud občine, župnije, pokrajine, dežele, države, rodu slovenskega, naroda slovanskega, razmerje do duhovne in posvetne gosposke
- IX. Pravo
- X. Stanovanje
- XI. Hrana
- XII. Obleka in nakit
- XIII. Ogenj in svečava
- XIV. Red in snaga
- XV. Skrb za lepoto telesa
- XVI. Zdravje, bolezen in vračništvo
- XVII. Imovitost in revščina, blagostanje in nadloga
- XVIII. Delo
- XIX. Izobrazba
- XX. Počitek
- XXI. Zabava
- XXII. Oblok leta in prazniki
- XXIII. Poezija v vezani in nevezani besedi
- XXIV. Modrovanje
- XXV. Slutnje, prorokovanje, čaravanje, bajeslovje

Taka tematska in vsebinska razdelitev poglavij Majcnovega narodopisja se zdi za tisti čas mnogo bolj inovativna kot »folkloristično« obarvano narodopisje oz. etnografija, ki jo je hotel vsiliti Štrekelj. Majcen po uvodnih poglavjih začenja s skoraj 400 vprašanji s področja družbene kulture, nadaljuje s 350-imi vprašanji s področja snovne kulture in konča s 150-imi vprašanji s področja duhovne kulture. Opazen je tudi Majcnov nenavadno izostren socialni čut za življenje njegovih sodobnikov, ki ga kaže npr. vprašanje: »Koliko zemlje je treba, da preživi družina 4, 5, ... glav.« Tudi v 18. poglavju vprašanj se sprašuje po revščini in blagostanju in po sočutju z bližnjimi, bolnimi, slaboumnimi, berači itd. Pri mnogih vprašanjih pa je Majcen mnogo bolj pozoren na spolne razlike, kot je bilo za tisti čas običajno, saj se pri večini vprašanj ne pozabi vprašati, kaj o določeni temi splošno mislijo moški, ženske, otroci... Eno od začetnih poglavij vprašalnic govori tudi o morali in obsega 27 kompleksnih vprašanj s področja »sramožljivosti«, odnosov med spoloma, vprašanja o predzakonskih spolnih odnosih, »divjih zakonih«, prešuštvu itn.

Ob vsem zapisanem lahko le odkrito obžalujemo, da je Štrekljeva intervencija preprečila izdajo Majcnovih vprašalnic, ki bi morda lahko v marsičem predrugačile razvoj etnologije pri nas. Vsekakor pa bo treba še raziskati vprašanje njegove

originalnosti in vplivov; Majcen se sicer na prvi pogled deloma zgleduje po Antunu Radiću, (Radić 1936: 17–82) deloma pa tudi po Raimundu F. Kaindlu, kolikor njegovo »Volkskunde« poznamo iz Steletovih in Westrovih prikazov (Wester 1905–6: 24 in Stele 1906/1985: 130). Vendar pa nekatere poteze Majcnovih navodil kažejo še druge prvine, ki jih bo treba še raziskati. Vsekakor pa Kovačičevo in Majcnovo narodopisno delo ob in za ČZN v začetku 20. stoletja odpira tudi vprašanje morebitnih vplivov na kasnejše etnološke koncepte v ČZN in v mariborskem muzeju.

Ob koncu sklenimo, da je v (in ob) ČZN – zlasti v njegovih zgodnjih letnikih – potekal edini resen in uspešen poskus uresničitve Murkovega narodopisnega in muzejskega programa, ki je v nekaterih pogledih ubiral tudi samostojnejša pota, zlasti pri »tradiciji muzejske misli«, ki tudi izhaja iz Murkovega programa iz leta 1896. Tedanja in tudi kasnejša narodopisna in muzeološka vloga ČZN je bila doslej močno podcenjena in jo bo ob novih temeljitejših raziskavah zagotovo še treba na novo ocenjevati in vrednotiti. Na drugi strani pa je bil v našem prvem javnem muzeju – kranjskem deželnem muzeju – že pred koncem 19. stoletja že do tedaj neizrazit položaj etnologije v muzeju dokončno zapečaten. Etnologija je med ostalimi muzejskimi matičnimi strokami (najprej prirodoslovje in arheologija, nato zgodovina in umetnostna zgodovina), ki so muzej s pridom izkoristile kot najpomembnejši poligon za svoj razvoj, ostala podrejena. Kustosa – narodopisca, etnografa zato v takem muzeju pač niso potrebovali in še desetletja kasneje so »etnografske zbirke« urejali umetnostni zgodovinarji, zgodovinarji, arheologi. Deschmannov »kulturnozgodovinski koncept« pa je poslej še desetletja obremenjeval razmerja med etnografijo, etnologijo in kulturno zgodovino. Odsevi takega razmerja do etnologije in etnoloških predmetov so potem doživeli in preživeli Kranjski deželni muzej in obremenjevali tudi razmerja med Narodnim muzejem in Etnografskem muzejem še dobršen del 20. stoletja.

LITERATURA

Baraga, Friderik

1970 *Knjiga o Indijancih*. Celje: Mohorjeva družba.

Barfield, Thomas (ur.).

2000 *The dictionary of anthropology*. Oxford: Blackwell.

Baš, Franjo

1939 Prelat dr. Fran Kovačič. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 34, 1/2, str.1–39.

1951 Walter Schmidt. *Slovenski etnograf*, 3/4, str. 386–387.

1954 Organizacija spomeniškega varstva v slovenski preteklosti. *Varstvo spomenikov*, 5, str. 13–38.

Baš, Angelos

1984 K slovenskemu imenju za etnologijo (1843–1857). *Traditiones*, 10/12 (1981–83), str. 153–164.

2002 Moji spomini na slovenske muzeje (1930–1970). Ljubljana. [Neeobjavljen zapis intervjuja z Jožetom Hudalesom].

Bennett, Tony

1994 *The birth of museum: history, theory, politics*. London, New York: Routledge.

Broberg, Gunnar

1993 A wondrous world. *Nordisk Museologi*, (1993/2), str. 19–27. Dostopno na: <http://www.umu.se/nordic.museology/NM/931Summaries.html> [8. 9. 2003]

Bauer, Antun

1957 Muzeji u Hrvatskoj. V: Bauer, A., Nemeth, K.: *Muzeji i arhivi*. Zagreb. Str. 7–112.

Cevc, Emilian

1984 Steletovo predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu. *Traditiones*, 14, str. 128–134.

Deschmann, Karl

1856 *Jahresheft des Vereins des Krainischen Landes-Museums*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.

1858 *Zweites Jahresheft des Vereins des Krainischen Landes-Museums*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.

1862 *Drittes Jahresheft des Vereins des Krainischen Landes-Museums*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.

1888 *Fuehrer durch das Krainische Landes-Museum Rudolphinum in Laibach*. Ljubljana.

Gačnik, Aleš

1995 Matija Murko – muzejski kritik in muzeolog: med narodopisno razstavo češkoslovensko v Pragi leta 1895 in “spominom” nanjo leta 1995. V: Muršič, R., Ramšak, M. (ur.): *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj: zbornik prispevkov s kongresa Ljubljana, Cankarjev dom, 24. –27. oktober 1995*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. Str. 67–75.

Golob, France

1997 *Misijonarji, darovalci indijanskih predmetov: zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

Glazer, Janko

1926 Sotrudniki in njih spisi. V: *Kazalo k časopisu za zgodovino in narodopisje, 1–20*. Maribor: Zgodovinsko društvo. Str. 16–88.

1927 Pregled etnografskih članaka u glasilu „Zgodovinskega društva v Mariboru“. *Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu*, str. 83–85. (Navajam po: Glazer 1993, str. 624–626).

1993 *Razprave, članki, ocene*. Maribor: Obzorja.

Gruden, Josip

1910 *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Grafenauer, Boža

2000 Muzej na prostem, skansen, ekomuzej...? *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, leto 4, št. 3/4, str. 58–61.

Hochenwart, Fr. Jos. Graf von

1832 *Jahresfeier der Eröffnung des Landes-Museums im Herzogthume Krain: gehalten am 4. October 1832*. Ljubljana: Kleinmayr & Babmerg.

1836 *Leüfaden für die das Landes-Museum in Laibach besuchenden*. Ljubljana.

1838 *Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirthschaft und Topographie des Herzogthums Krain*. Ljubljana: J. Blasnik.

Horvat, Jasna

1989 *Muzejska predstavitev zgodovine: [magistrska naloga]*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino.

1994 Zbirke – predhodnice muzejev. *Argo*, 36/37, str. 15–19.

Hudales, Jože

1988 Etnologija in zgodovina v muzeju. V: *Zbornik Muzeja Velenje*. Titovo Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik (Šaleški razgledi; 1). Str. 94–104.

- 1986 Etnološki muzej danes in jutri. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, leto 26, št. 1, str. 20–23.
- 2001 Od Šmarjeških toplic do Velenja. V: Knez, D. (ur.): *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Velenje, 3.–5. oktobra 2001*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo; Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik. Str. 8–13.

Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums, 1856.

Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums, 1858.

Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums, 1862.

Janša-Zorn, Olga

- 1996 *Historično društvo za Kranjsko*. Ljubljana: Modrijan.

Jensen, Jürgen

- 1993 Christian Jürgensen Thomsens: Museum – a vision of the golden age. *Nordisk Museolog*, nr. 1, str. 17–30. Dostopno na: <http://www.umu.se/nordic.museology/NM/931Summaries.html> [4. 10. 2003].

91

Jezernik, Božidar

- 2002 Izumljanje tradicij. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, leto 42, št. 1/2, str. 30–31.

Kaspret, Anton

- 1904 Predgovor. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1, str. 1–2.

Kazalo k ČZN

- 1926 *Kazalo k Časopisu za zgodovino in narodopisje 1–20*. Maribor: Zgodovinsko društvo.

Kidrič, France

- 1929 *Zgodovina slovenskega slovstva: od začetkov do marčne revolucije*. Ljubljana: Slovenska matica.

Kladnik, Darinka

- 1998 *Sto muzejev na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.

Kolšek, Vera

- 1982 Ob 100-letnici celjskega pokrajinskega muzeja. *Argo*, leto 20/21 (1981/82), str. 3–21.

Kotnik, France

- 1944 Pregled slovenskega narodopisja. V: *Narodopisje Slovencev, I. del*. Ljubljana: Narodna tiskarna. Str. 21–52.

Kovačič, Fran

- 1904 Društvena poročila. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1, str. 120–110 in 211–216.
- 1905 Društvena poročila. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2, str. 179–184.
- 1906 Društvena poročila. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 3, str. 10–112, 225.
- 1909 Društvena poročila. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 6, str. 111–115.
- 1911 Društvena poročila. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 8, str. 106–121.
- 1912 Društvena poročila. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 9, str. 144–158.
- 1913 Društvena poročila. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 10, str. 54–57, 164–167.
- 1921 Nekrolog: Anton Kaspret. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 16, 2, str. 128–134.
- 1927 „Časopis“ in „Zgodovinsko društvo“: nekaj doneskov k njuni zgodovini. V: *Kazalo k časopisu za zgodovino in narodopisje 1–20*. Maribor: Zgodovinsko društvo. Str. 3–12.

Kremenšek, Slavko

- 1979 Razsvetljenstvo in etnološka misel. V: *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: zbornik mednarodnega simpozija v Ljubljani od 28. do 30. junija 1979*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Str. 409–419.
- 1983 *Etnološki razgledi in dileme, I*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva).

1984 *Etnološki razgledi in dileme*, 2. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva).

Kropej, Monika

1988 *Karel Štrekelj in njegova narodopisna zapuščina: [magistrska naloga]*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo.

1990 K poznavanju Štrekljeve etnološke usmeritve. *Traditiones*, 19, str. 261–268.

1995 Štrekljeva rokopisa predavanj „Slovanske starožitnosti“ in „Slovanska etnografija“. V: Muršič, R., Ramšak, M. (ur.): *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. Str. 22–29.

2001 *Karel Štrekelj: iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC.

Kuhar, Boris

92 1983 60 let Etnografskega muzeja. *Slovenski etnograf*, 33 (1980/1982), str. I–V.

Kuret, Niko

1972 75-letnica prvega slovenskega narodopisnega programa. *Traditiones*, 1, str. 22–26.

Landes - Museum

1838 *Landes - Museum im Hertzogthume Krain: Zweiter Jahresbericht*. Ljubljana. Str. 53.

Lewis, Geoffrey

1994 Museum and their precursors: a brief world survey. V: *Manual of curatorship: a guide to museum practice*. 2nd ed., repr. Oxford [et al.]: Butterworth-Heinemann. Str. 3–21.

1994a Museums in Britain: a historical survey. V: *Manual of curatorship: a guide to museum practice*. 2nd ed., repr. Oxford [et al.]: Butterworth-Heinemann. Str. 22–46.

Majcen, Gabriel

1907 *Kaj in kakšnega pomena je narodopisje*. [Rokopis v Pokrajinskem arhivu Maribor, fond Gabriel Majcen, šk. 4, mapa 2]

Mal, Josip

1931 *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja*. Ljubljana: Narodni muzej.

1939 *Vodnik po ljubljanskem mestnem muzeju*. Ljubljana. Str. 25.

1939a Naše muzejsko društvo v teku sto let. V: *Glasnik Muzejskega društva Slovenije*, leto 20.

Maroevič, Ivo

1993 *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije (Radovi Zavoda za informacijske studije; knj. 6).

Mittheilungen des Musealvereins für Krain, 1866.

Mittheilungen des Musealvereins für Krain, 1889.

Murko, Matija

1892 Misli s češke razstave. *Ljubljanski zvon*, leto 12, št. 1, str. 12–19, 75–84.

1896 Narodopisna razstava češkoslovenska v Pragi l. 1895. *Letopis matice Slovenske*, str. 75–137.

1904 Vid Habjanič: Frjanovo: Narodni običaj na Murskom polju: književno poročilo: narodopisno. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1, str. 208–210.

1912 Karel Štrekelj. *Veda*, 2, str. 529–542. (Navajam po: Matija Murko: *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1962)

Murray, David

1904 *Museums, their history and their use*. Glasgow: James MacLeHose and Sons. (Navajam po: <http://www.mediamatic.net/cwolk/view/9035> [4. 10. 2003])

Novak, Vilko

1970 O pisatelju in knjigi. V: Baraga, Friderik: *Knjiga o Indijancih*. Celje: Mohorjeva družba. Str. 5–12.

1986 *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Orel, Boris

1948 V novo razdobje. *Slovenski etnograf*, 1, str. 5–8.

1948a Etnografski muzej v Ljubljani, njega delo, problemi in naloge. *Slovenski etnograf*, 1, str. 107–121.

Ostanek, France

1956 *Slovenski šolski muzej v Ljubljani*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Str. 126.

Petru, Peter

1971 Misli ob stopenetdesetletnici Narodnega muzeja. *Argo*, leto 10, št. 1, str. 3–34.

Praprotnik, Nada

2003 Ob 200-letnici rojstva Henrika Freyerja (1802–1866). *Argo*, leto 46, št. 1, str. 15–22.

Radics, Peter

1910 *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.

Radič, Antun

1936 *Sabrana djela*. Zagreb: Seljačka sloga.

Rasmussen, Holger

1993 Why did the Danish Folk Museum come into being? *Nordisk Museologi*, 2, str. 28–38. Dostopno na: <http://www.emu.se/nordic.museology/NM/931Summaries> [4. 10. 2003].

Reisp Branko

1983 *Kranjski polihistor J. V. Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

1989 Janez Vajkard Valvasor: življenje, delo in pomen. V: *Janez Vajkard Valvasor Slovincem in Evropi: [katalog razstave] = Johann Weikhard Valvasor to the Slovenes and to Europe: [exhibition catalogue: Narodna galerija, Ljubljana, 13. oktober - 18. december 1989]*. Ljubljana: Narodna galerija. Str. 13–78.

Rogelj Škafar, Bojana

1989 J. V. Valvasor in domoznanstvo. V: *Etnologija in domoznanstvo*. Slovensko etnološko društvo: Ljubljana (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 19). Str. 9–13.

1993 *Slovenski etnografski muzej: sprehod skozi čas in le delno skozi prostor*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

1995 Slovenski etnografski muzej od ustanovitve do danes. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.): *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj: zbornik prispevkov s kongresa Ljubljana, Cankarjev dom, 24.–27. oktober 1995*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. Str. 213–220.

Rupel, Mirko

1969 Janez Vajkard Valvasor. V: Mirko Rupel (ur.): *Valvasorjevo berilo*. 2. izp. izd. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 495–516.

Santonino, Paolo

1991 *Popotni dnevniki*. Celovec, Dunaj, Ljubljana: Mohorjeva družba.

Slavec Ingrid

1983 Težnje v povojni slovenski etnologiji. V: *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov, Rogaška Slatina 5.–9. 10. 1983*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 10). Str. 148–174.

2000 *Etnologija na Slovenskem: med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC.

S[teska], V[iktor]

1906 Kranjska narodna umetnost na dunajski razstavi. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 16, str. 114–115.

1910 Občni zbor muzejskega društva za Kranjsko. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 18, str. 61–62.

Stopar, Ivan

1998 *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Gorenjska I–IV. Knjiga 8*. Ljubljana: Viharnik.

1999 *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Gorenjska I–V. Knjiga 9.* Ljubljana: Viharnik.

Studen, Andrej

2003 Nekaj sledi iz življenja ravnateljev kranjskega deželnega muzeja. *Argo*, leto 46, št. 1, str. 9–14.

Svetič, Fr.

1895 Vtiski z narodopisne razstave češkoslovske. *Ljubljanski zvon*, leto 15, str. 647–6–48, 708–11, 782–84.

Šmid, Walter

1906 Kranjska narodna umetnost na dunajski razstavi. *Slovan*, leto 4 (1905/06), str. 168–173.

1906 *Landesmuseum Rudolfinum in Laibach. Bericht für das Jahr 1906.* Ljubljana.

Šmitek, Zmago

1986 *Klic daljnih svetov: Slovenci in nevropeke kulture.* Ljubljana: Borec.

94

1992 Percepcija neevropskih kultur na Slovenskem od 17. do prve polovice 19. stoletja. V: *Srečanje z Jutrovim na ptujskem gradu.* Ptuj: Pokrajinski muzej. Str. 53–58.

Štuhec, Marko

1995 *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešern: plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir.* Ljubljana: Studia humanitates (Apes; knj. 1).

Tavčar, Lidija

2000 *Zgodovinska konstitucija modernega muzeja kot sestavine sodobne zahodne civilizacije: [doktorska disertacija].* Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo.

Thompson, John M.A. (ur.)

1994 *Manual of curatorship: guide to museum practice.* 2nd ed., repr. Oxford [et al.]: Butterworth-Heinemann.

Trdina, Janez

1946 *Zbrano delo. Knj. 1: Spomini. Del 1.* Ljubljana: Državna založba Slovenije (Zbrano delo slovenskih pesnikov in pisateljev).

1949 *Zbrano delo. Knj. 2: Spomini. Del 2.* Ljubljana: Državna založba Slovenije (Zbrano delo slovenskih pesnikov in pisateljev).

Vrbnjak, Viktor

1978 Prispevek k zgodovinopisju na slovenskem Štajerskem. V: *Zgodovinsko društvo v Mariboru: 1903–1978: 75 let.* Maribor: Zgodovinsko društvo. Str. 5–27.

Vrišer, Sergej

1988 *Osnove muzeologije.* Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost za kulturo (Likovni odsevi; 7) (Srednje izobraževanje).

Valvasor, Janez, Vajkard

1969 *Valvasorjevo berilo.* 2., izpopolnjena izd. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Vodnik, Valentin

1890 *Valentina Vodnika izbrani spisi.* Ljubljana: Matica slovenska.

Vrbnjak, Viktor

1993 Opombe: beležke k opombam in opombe k besedilom. V: Janko Glaser: *Razprave – članki – ocene.* Maribor: Obzorja. Str. 1051–1176.

Wester, Josip

1906 Slovenske končnice in folklor. *Slovan*, l. 4 (1905–06), str. 22–25.

Wiesthaler, Fr.

1890 Valentina Vodnika življenje in književno delovanje. V: *Valentina Vodnika izbrani spisi.* Ljubljana: Matica slovenska. Str. I–XXXVII.

Zwitter, Fran

1940 Stoletnica Muzejskega društva za Slovenijo. V: *Sodobnost*, l. 8.

Žargi, Matija

1994 Arhiv Narodnega muzeja kot vir za kulturnozgodovinsko gradivo. *Argo*, 36/37, str. 75–79.

BESEDA O AVTORJU

Jože Hudales, mag., asistent, je bil po diplomu iz zgodovine in sociologije od leta 1979 do leta 2001 zaposlen v Muzeju Velenje, kjer se je ukvarjal z muzeologijo, predvsem pa z zgodovino 19. stoletja in etnologijo širšega območja muzeja. Na te teme je napisal številne članke (doslej več kot 200) in v tem času sam ali s sodelavci postavil nad trideset muzejskih razstav. Od leta 2000 je honorarni, od leta 2001 pa stalni sodelavec Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer predava etnološko muzeologijo, zgodovino etnologije in kulturne antropologije, historično antropologijo in vodi vaje iz etnološke muzeologije in uvoda v metodologijo.

ABOUT THE AUTHOR

Jože Hudales, an MA and assistant professor, graduated in history and sociology in 1979. From that year and until 2001 he was employed at the Velenje Museum, where he researched museology, but in particular the history of the 19th century and the ethnology of the wider area of the museum. He has published numerous (over 200 to date) articles on these themes and set up individually or with collaborators over thirty museum exhibitions. He became an external collaborator of the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, Ljubljana in 2000 and joined the department's staff as a permanent member in 2000. He lectures museology, the history of ethnology and cultural anthropology, historical anthropology, and gives practical classes in museology and the introduction to methodology.